

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

4^ο διεθνές επιστημονικό συνέδριο

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΗΜΕΡΑ:

ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ

Αθήνα, 10-11 Νοεμβρίου 2011

Ο ρόλος των επιμελητών ανηλίκων στη συνδιαλλαγή ανήλικου δράστη και θύματος

Κωνσταντίνος Ι. Πανάγος

πτυχιούχος Νομικής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, μεταπτυχιακός φοιτητής (MSc in Criminal Justice Policy) στο London School of Economics and Political Science

Περίληψη: Στην εισηγητική έκθεση του ν. 3289/2003 ορίζεται ότι οι επιμελητές ανηλίκων διαδραματίζουν το ρόλο του διαμεσολαβητή στη διαδικασία της συνδιαλλαγής του ανήλικου δράστη με το θύμα της πράξης του. Στόχο της παρούσας έρευνας αποτελεί η διερεύνηση του τρόπου διεξαγωγής της συνδιαλλαγής από το Δικαστήριο Ανηλίκων Θεσσαλονίκης, μέσα από την εμπειρία των επιμελητών. Προκύπτει ότι η ελληνική πολιτεία δεν έχει λάβει σοβαρά υπόψη της όσα η επιστημονική κοινότητα διεθνώς έχει αναδείξει ως βασικές αρχές που πρέπει να διέπουν την υπό εξέταση διαδικασία: ο θεσμικός ρόλος των επιμελητών, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι έχουν ελάχιστη επικοινωνία με το θύμα πριν τη διεξαγωγή της συνδιαλλαγής, υποσκάπτουν την ουδετερότητα που οφείλει να χαρακτηρίζει το διαμεσολαβητή. Ταυτόχρονα, οι επιμελητές δεν έχουν λάβει εξειδικευμένη γνώση για το πώς θα διεξάγουν τη συνδιαλλαγή. Διαφαίνεται η αναγκαιότητα δημιουργίας ενός σώματος που θα στελεχώνεται από ειδικά εκπαιδευμένους διαμεσολαβητές, οι οποίοι δε θα συνδέονται με οποιονδήποτε τρόπο είτε με το δράστη είτε με το θύμα.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η συνδιαλλαγή ανήλικου δράστη και θύματος αποτελεί μια διαδικασία που εντάσσεται στους κόλπους της αποκαταστατικής ή επανορθωτικής δικαιοσύνης (Σπινέλλη 2005), η οποία συγκεντρώνει σε διεθνές επίπεδο έντονα το εγκληματολογικό ενδιαφέρον (Braithwaite 1999) ιδίως από τη δεκαετία του ενεννήντα και στο εξής (Morris 2002). Το ανωτέρω έχει μετουσιωθεί σε πράξη, μιας και ρυθμίσεις που εντάσσονται στην εν λόγω κατεύθυνση έχουν εισαχθεί σε επιμέρους νομοθεσίες κρατών ανά τον κόσμο (Bonafé-Schmitt 2010, Castelli 1996, Crawford and Newburn 2003, Gutsche und Rössner 2000), ενώ μια νέα επαγγελματική ειδικότητα, αυτή του διαμεσολαβητή, έχει κάνει αισθητή την εμφάνισή της. Οι λόγοι που οδήγησαν την επιστημονική κοινότητα στη στροφή του ενδιαφέροντός της στην αποκαταστατική δικαιοσύνη αποτελεί θέμα που χρήζει διεξοδικής εξέτασης υπό το πρίσμα της κοινωνιολογίας της γνώσης (Αρτινοπούλου 2010). Είναι, ωστόσο, εύλογο ότι τα μείζονος σημασίας προβλήματα που ταλανίζουν τα τρέχοντα ποινικά συστήματα, όπως ενδεικτικά ο υπερπληθυσμός των σωφρονιστικών καταστημάτων¹ συνδυαστικά με το υψηλό τους κόστος² και την αδήρητη ανάγκη για την ανεύρεση αποτελεσματικών απαντήσεων στο εγκληματικό φαινόμενο, οδήγησαν και εν συνεχεία συντήρησαν το επιστημονικό ενδιαφέρον για τα εναλλακτικά μέτρα γενικότερα και τις πρακτικές της αποκαταστατικής δικαιοσύνης ειδικότερα (Αρχιμανδρίτου 1994, Morris 2002, Braithwaite and Strang

¹ Σε ό,τι αφορά την ελληνική πραγματικότητα ειδικότερα, είναι ενδεικτικό ότι την 1^η Σεπτεμβρίου του 2001, ο αριθμός των κρατούμενων στα σωφρονιστικά καταστήματα, η δυναμικότητα των οποίων ήταν 5.284 θέσεις, άγγιξε τα 8.343 άτομα (Πιτσελά 2006, σελ. 39). Το φαινόμενο του υπερπληθυσμού απαντά στα σωφρονιστικά καταστήματα πλήθους κρατών σε διεθνές επίπεδο και εκτιμάται ότι είναι πολυπαραγοντικό. Η έλλειψη κτιριακών υποδομών συνιστά αναντίρρητα μία παράμετρό του. Εντούτοις, ο τρόπος άσκησης της ποινικής καταστολής από την πλευρά της πολιτείας αποτελεί το καθοριστικό πεδίο που οφείλει να καταπιαστεί ο εκάστοτε ερευνητής που αναζητά λύση στο αγκάθι αυτό της σωφρονιστικής πολιτικής. Το πρόβλημα μεγεθύνεται ιδιαίτερα όταν αναλογιστεί κανείς τις αρνητικές συνέπειες που επιφέρει το πρόβλημα του υπερπληθυσμού στους κρατούμενους στο εκτιμώμενο στάδιο (δημιουργία ζοφερής κατάστασης διαβίωσης που έχει ως αποτέλεσμα την παραβίαση θεμελιωδών δικαιωμάτων) και συνακόλουθα στο μετασωφρονιστικό (Αλεξιάδης 2001, Δημόπουλος 1998, Καρύδης 2000, Κουλούρης 2009, Παπαθεοδώρου 2005, Πιτσελά 2008, Σπινέλλη 2007, Τζαννετάκη 2006, Millie 2003).

² Ενδεικτικά, σύμφωνα με σχετικούς υπολογισμούς, ο εκάστοτε κρατούμενος κοστίζει δεκαπέντε έως τριάντα χιλιάδες δολάρια ανά έτος στις ΗΠΑ. Γενικότερα, ο υπολογισμός του κόστους του σωφρονιστικού συστήματος αποτελεί ζήτημα που απασχολεί ιδιαίτερα, δεδομένου ότι «απορροφά σημαντικό μερίδιο του εθνικού εισοδήματος σε βάρος άλλων τομέων της κοινωνικής ζωής» (Αλεξιάδης 2010, σελ. 306).

2001) σε τέτοιο βαθμό, ώστε σήμερα να γίνεται λόγος για την ύπαρξη ενός σχετικού κινήματος (Αρτινοπούλου 2010, Morris and Maxwell 2003, Umbreit et al. 2007, Αρτινοπούλου 2000).

Το πεδίο της παραβατικότητας ή εγκληματικότητας των ανηλίκων (Αλεξιάδης 1990, Φαρσεδάκης 2005, Γεωργούλας 2000) αποτέλεσε διεθνώς πρόσφορο πεδίο για την εφαρμογή προγραμμάτων αποκαταστατικής δικαιοσύνης, μιας και θεωρήθηκε ότι είναι σε θέση να λειτουργήσουν διαπαιδαγωγικά για τους ανήλικους δράστες (Κουράκης 2011, Δημόπουλος 2006, Δημόπουλος και Κοσμάτος 2010, Crawford and Newburn 2003, Hayes 2005), οι οποίοι χρήζουν ιδιαίτερης μεταχείρισης (Πιτσελά 2008). Γενικότερα, ο ρόλος που διαδραματίζει ο διαμεσολαβητής κρίνεται ως εξαιρετικά σημαντικός, ώστε να επιτευχθούν οι στόχοι που επιδιώκονται μέσω της υπό εξέταση διαδικασίας (Cottam 1996). Στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης παρουσιάζονται τα ληφθέντα δεδομένα έρευνας που διεξήχθη από τον γράφοντα με εργαλείο τη συνέντευξη στους επιμελητές ανηλίκων που υπηρετούν στην αντίστοιχη Υπηρεσία του Δικαστηρίου Ανηλίκων Θεσσαλονίκης. Κύριο στόχο της εν λόγω έρευνας αποτέλεσε η διερεύνηση του τρόπου διεξαγωγής της συνδιαλλαγής στην πράξη και του σχετικού ρόλου που διαδραματίζουν οι επιμελητές. Προηγείται επισκόπηση της σχετικής ελληνόγλωσσης και ξενόγλωσσης βιβλιογραφίας, με κύρια έμφαση στους στόχους που επιδιώκονται μέσω της συνδιαλλαγής και στις βασικές αρχές που έχει αναδείξει η επιστημονική κοινότητα διεθνώς περί του ρόλου του διαμεσολαβητή.

I. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

1) Περί αποκαταστατικής δικαιοσύνης ευρύτερα: σύντομη πραγμάτευση

Παρά το αυξημένο ενδιαφέρον για την αποκαταστατική δικαιοσύνη δεν υφίσταται ταύτιση απόψεων τόσο ως προς το εννοιολογικό της περιεχόμενο όσο και ως προς τις στοχεύσεις της (Newburn 2007, Daly 2006, Gavrielides 2007, Haines and O'Mahomy 2006, Williams 2004), γεγονός που μπορεί να αποδοθεί στο ότι υφίσταται πληθώρα σχετικών πρακτικών (Newburn 2007). Ομοφωνία εντοπίζεται στο ότι η αποκαταστατική δικαιοσύνη συνιστά έναν εναλλακτικό τρόπο απάντησης στο έγκλημα, το οποίο, όπως συνέβαινε σε μακρινές εποχές του παρελθόντος (Αρχιμανδρίτου 2007, Γιούνη 1998, Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου 1985), δεν

γίνεται αντιληπτό ως προσβολή της κρατικής εξουσίας (Μανωλεδάκης 2005, Παρασκευόπουλος 2008), αλλά ως μια ιδιωτική διαφορά ή σύγκρουση (Αρτινοπούλου 2010, Αρτινοπούλου 2011, Καρύδης 2010, Μαγγανάς 2007, Braithwaite 2002, Umbreit 1994, Haines and O'Mahomy 2006, Shiner 2006). Οι συγκρούσεις θεωρούνται σε αυτό το πλαίσιο ως παθολογικές και για το λόγο αυτό εκτιμάται ότι είναι αναγκαίο να αντιμετωπίζονται άμεσα (Christie 1977, Newburn 2007)³. Για κάποιους, η αποκαταστική δικαιοσύνη είναι σε θέση να αντικαταστήσει πλήρως τα τρέχοντα ποινικά συστήματα. Για άλλους, με τον υπό εξέταση όρο εκφράζεται μια ομάδα πρακτικών που είναι σε θέση να αξιοποιηθούν στο πλαίσιο του υπάρχοντος ποινικού συστήματος, ώστε να συμβάλλουν στη βελτίωσή του (Αλεξιάδης 2011, Newburn 2007, Cottam 1996, Guidioni 2003, Walgrave 1995).

Επιπρόσθετα, η αποκαταστατική δικαιοσύνη αντιμετωπίζεται συχνά ως μια θυματοκεντρική απάντηση στο έγκλημα (Umbreit 2001, Hoyle and Zedner 2007, Δημόπουλος 2006) και ως τμήμα των προσπαθειών του θυματολογικού κινήματος (Morris & Gelsthorpe 2000, Newburn 2007), που, μεταξύ άλλων, επιδίωξε τη βελτίωση της θέσης του θύματος κατά την ποινική διαδικασία (Αρτινοπούλου 1996, Ζαραφονίτου 2008, Ζαραφονίτου 2011, Βλάχου 2000, Βλάχου 2005, Brown 2010, Cassel 2009, Mastrocinque 2010, Greenberg & Ruback 1992, Sanders et al. 2010, Wemmers 2003). Η προαναφερθείσα θέση, παρά το γεγονός ότι έχει σε ένα βαθμό σημαντικό έρεισμα, δεδομένου ότι ορισμένες στοχεύσεις των δύο κινήματων είναι κοινές, παραβλέπει το γεγονός ότι διαφοροποιούνται ουσιωδώς ως προς της αντίληψη που ενσωματώνουν στους κόλπους τους περί δικαιοσύνης (Cayley 1998, Johnstone 2002). Συνεπώς, είναι ορθή η παρατήρηση των Hirsch & Ashworth (1998), ότι οι αποκαταστατικές θεωρίες δεν είναι στο σύνολό τους κατ'ανάγκη θυματοκεντρικές και ότι οι θυματοκεντρικές νομοθετικές ρυθμίσεις δεν έχουν απαραίτητα αποκαταστατικό χαρακτήρα.

³ Στο σημείο αυτό είναι αξιοσημείωτες οι σκέψεις του Πανούση (2011, σελ. 32-33): «...η σύγκρουση δεν είναι πάντα κάτι κακό. Ίσα ίσα η σύγκρουση δεν αφήνει να τελεματωθούν τα πράγματα, εμποδίζει δηλαδή την απολίθωση ενός συστήματος [...]. Η έλλειψη συγκρούσεων λοιπόν καμιά φορά δεν είναι θετικό στοιχείο, δείχνει έλλειψη κινήτρων, δείχνει έλλειψη φιλοδοξιών με την καλή έννοια, δηλαδή την προσπάθεια να προβάλλεις ιδέες, συναισθήματα, απόψεις και ταυτόχρονα να θέλεις να ταυτίσεις τον εαυτό σου με μια ομάδα».

Η Liebmann (2007, p. 25) παραδίδει τον ακόλουθο «απλό», κατά τη γνώμη της, ορισμό: «Η αποκαταστατική δικαιοσύνη», λέει, «στοχεύει στο να επανορθώσει το ευ ζην των θυμάτων, των δραστών και των κοινωνιών, το οποίο και προσεβλήθη από το έγκλημα, και στο να εμποδίσει τη συνέχισή του»⁴. Ο ορισμός, όμως, που απαντά συχνότερα στη βιβλιογραφία (Braithwaite 1999, Newburn 2007, Walgrave 2008, Roche 2006) είναι αυτός του Marshall (1996, p. 37), ο οποίος αντιλαμβάνεται την αποκαταστατική δικαιοσύνη ως «μια διαδικασία μέσω της οποίας τα ενδιαφερόμενα μέρη μιας συγκεκριμένης παραβίασης του νόμου συγκεντρώνονται, ώστε να αντιμετωπίσουν συλλογικά όσα επακολουθούν της παραβίασης και τις συνέπειές της για το μέλλον»⁵. Ο συγκεκριμένος, μιας και περιγράφει την αποκαταστατική δικαιοσύνη ως «διαδικασία», εντάσσεται σε ό,τι αποκαλείται ως «process-based School» (Gavrielides 2007, p. 45, Roche 2006).

Τα εγείρομενα ζητήματα, εξαιτίας της ασάφειας που περικλείει στους κόλπους του ο ανωτέρω ορισμός, είναι σημαντικά, δεδομένου επίσης ότι δεν περιγράφει τα επιζητούμενα αποτελέσματα της διαδικασίας. Ωστόσο, η σημαντικότητά του έγκειται στο ότι είναι γενικός και ως εκ τούτου ευέλικτος, ώστε να είναι σε θέση να συμπεριλάβει τους διαφορετικούς μεταξύ τους «τύπους» της αποκαταστατικής δικαιοσύνης (Dignan 2005, Gavrielides 2007, Newburn 2007, van Ness et al. 2001). Στο εννοιολογικό περιεχόμενο του ως άνω ορισμού δεν εμπίπτει, πάντως, η παροχή κοινωφελούς εργασίας από το δράστη, που αναγνωρίζεται από μέρος της βιβλιογραφίας ως αποκαταστατική πρακτική (Walgrave 2008, Bazemore and Maloney 1994, Walgrave and Geudens 1996)⁶. Σε άλλους σχετικούς ορισμούς εξαιρούνται οι «αξίες» της επανορθωτικής δικαιοσύνης, όπως η παροχή εξηγήσεων και η έκφραση συγγνώμης από το δράστη στο θύμα, η αποκατάσταση της βλάβης που προξενήθη από την εγκληματική του συμπεριφορά και η επανένταξή του στην

⁴ «Restorative justice aims to restore the well-being of victims, offenders and communities damaged by crime, and to prevent further offending» (Liebmann 2007, p. 25).

⁵ «...a process whereby parties with a stake in particular offence come together to resolve collectively how to deal with the aftermath of the offence and its implications for the future» (Marshall 1996, p. 36).

⁶ Η κοινωφελής εργασία ενέχει ένα «συμβολικό χαρακτήρα ο οποίος συνίσταται στο ότι η εργασία του καταδικασμένου αποτελεί ένα είδος αποκατάστασης της βλάβης που προξένησε» (Σπινέλλη 2000, σελ. 282).

κοινωνία, μέσω της οποίας επανορθώνεται το «ρήγμα» στον κοινωνικό ιστό (Αρτινοπούλου 2010, Zehr 1990).

2) ΣΥΝΔΙΑΛΛΑΓΗ ΔΡΑΣΤΗ ΚΑΙ ΘΥΜΑΤΟΣ

2.1) Ορισμός και στόχοι

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η συνδιαλλαγή δράστη και θύματος⁷ αποτελεί έναν από τους κεντρικούς τύπους της αποκαταστικής δικαιοσύνης (Newburn 2007, Crawford and Newburn 2003, Walgrave 2008, Arrigo and Schehr 1998, Schelkens 1998, Shiner 2006, Poulson and Mpa 2002). Σύμφωνα με τον Aertsen (2004), η συνδιαλλαγή εντάσσεται στις μεθόδους που στοχεύουν στη μεταφορά των αρχών της αποκαταστικής δικαιοσύνης στο πρακτικό πεδίο. Ένας σχετικός ορισμός έχει δοθεί από τον Wright (1995a), ο οποίος ορίζει τη συνδιαλλαγή ως διαδικασία κατά την οποία τα θύματα και οι δράστες επικοινωνούν με τη βοήθεια ενός τρίτου μέρους. Η τελευταία παρέχει τη δυνατότητα στα θύματα να εκφράσουν τα συναισθήματα και τις ανάγκες τους. Ταυτόχρονα, παρέχει τη δυνατότητα στους δράστες να αναγνωρίσουν και να αναλάβουν τις ευθύνες για την πράξη τους. Συνεπώς, ο δράστης αντιμετωπίζει το θύμα του, αποκλειστικά εφόσον και τα δύο μέρη το επιθυμούν, προκειμένου να κατανοήσουν μέσα από το διάλογο ο ένας τη θέση του άλλου και να επιλύσουν τη σύγκρουση που δημιουργήθηκε ανάμεσά τους εξαιτίας της τέλεσης της άδικης πράξης (Baldry 1998, Beauregard 1997-1998, Cottam 1996, Umbreit and Bradshaw 1997, Umbreit 2004). Μεταξύ άλλων (π.χ. αποζημίωση), ως στόχος της συνδιαλλαγής αναγνωρίζεται η απολογία του δράστη προς το θύμα για την πράξη που τέλεσε εις βάρος του (Newburn 2007, Hoyle and Zedner 2007). Η απολογία ειδικότερα αναγνωρίζεται ως μια συμβολική μορφή αποκατάστασης (Dignan 2005, Levi 1997).

2.2) Ο ρόλος του διαμεσολαβητή

Το πρόσωπο που δρα διαμεσολαβητικά ανάμεσα στο δράστη και στο θύμα⁸ διαδραματίζει έναν πολυσήμαντο ρόλο στο πλαίσιο της συνδιαλλαγής και

⁷ Στην αγγλόφωνη βιβλιογραφία ο όρος «συνδιαλλαγή» απαντά ως εξής: «victim-offender mediation (VOM)», «victim-offender conferencing», «victim-offender reconciliation» και «victim-offender dialogue» (Umbreit et al. 2005, p. 269).

⁸ Στην αγγλόφωνη βιβλιογραφία ο όρος «διαμεσολαβητής» απαντά ως εξής: «mediator», «facilitator» και «convenor» (Szmania 2006, p. 111).

συνακόλουθα στην επίτευξη των στοχεύσεων της αποκαταστατικής δικαιοσύνης. Η σημαντικότητά του εν λόγω προσώπου είναι τόσο μεγάλη, ώστε να αναγνωρίζεται ότι η ποιότητα και συνεπώς η επιτυχία της διαδικασίας τελεί σε άμεση συνάρτηση με την ποιότητά του (Cottam 1996). Επομένως, συνάγεται η αδήρητη ανάγκη για τη συμμετοχή ενός κατάλληλα καταρτισμένου διαμεσολαβητή στην υπό εξέταση διαδικασία. Η αναγκαιότητα αυτή γίνεται ακόμη πιο έντονη στις περιπτώσεις όπου ο δράστης ή/και το θύμα δεν είναι δεκαοχτώ ετών, μιας και λόγω της ανηλικότητάς τους χρήζουν, σε ακόμη μεγαλύτερο βαθμό εν συγκρίσει με τους ενήλικες, σαφούς ενημέρωσης και καθοδήγησης καθ'όλη τη διάρκεια της συνδιαλλαγής (Beauregard 1998, Gal and Moyal 2011). Παρά της ευρείας αναγνώρισης που έχει τύχει ο ρόλος του υπό εξέταση προσώπου, δεν υφίσταται ομοφωνία ως προς τον πλέον ενδεδειγμένο τρόπο διεξαγωγής της διαδικασίας και τις στοχεύσεις της τελευταίας (Cottam 1996).

Εντούτοις, στη βιβλιογραφία απαντούν με ιδιαίτερη συχνότητα ορισμένες βασικές αρχές που οφείλουν να διέπουν τη συνδιαλλαγή. Αρχικά, αποτελεί κοινό τόπο ότι ο διαμεσολαβητής είναι απαραίτητο να έχει λάβει εξειδικευμένη εκπαίδευση για το πώς θα συντονίσει και γενικότερα διεξάγει τη διαδικασία. Επιπρόσθετα, επισημαίνεται συχνά με ενάργεια ότι οφείλει να αποτελεί ένα ανεξάρτητο και ουδέτερο ανάμεσα στο δράστη και στο θύμα πρόσωπο (Wright 1995a, Wemmers and Cyr 2006, Levi 1997, Cohen and Harley 2003-2004, Jackson 1998, Umbreit et al. 2007, Poulson 2003, Poulson and Mpra 2002), η κρίση του οποίου είναι εξαιρετικά αναγκαίο να μη διαβρώνεται από τις προσωπικές του αντιλήψεις, τις ηθικές αρχές και τις πεποιθήσεις του. Σε αυτή την περίπτωση, η απαίτηση για ουδετερότητα και αμεροληψία τίθεται σε κίνδυνο (Cottam 1996). Ο διαμεσολαβητής οφείλει επίσης να ενθαρρύνει τη δημιουργική συμμετοχή του ανήλικου δράστη στη διαδικασία της συνδιαλλαγής, ώστε να ωφεληθεί τα μέγιστα που θα οδηγήσουν στην κοινωνική του επανένταξη (Beauregard 1998). Ταυτόχρονα, όμως, οφείλει να λαμβάνει υπόψη του τις ανάγκες του θύματος και να επιδιώκει την καλλιέργεια ενός κλίματος εμπιστοσύνης με το τελευταίο. Στο πλαίσιο αυτό είναι απαραίτητο να τού παρέχει τη δυνατότητα να εκφράσει τις σκέψεις και τα συναισθήματά του, να συμμαρξίζεται τη θέση του, όπως επίσης τις επιπτώσεις που έχει δεχθεί από το έγκλημα (Wemmers and Cyr 2006, Cottam 1996).

2.3) Το αναμορφωτικό μέτρο της συνδιαλλαγής στο ελληνικό ουσιαστικό και δικονομικό ποινικό δίκαιο των ανηλίκων

Ο ν. 3189/2003 για την αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας των ανηλίκων αποτέλεσε μια καινοτομία για το ελληνικό δίκαιο (Κουράκης 2004, Πιτσελά 2008)⁹. Μεταξύ άλλων, εισήγαγε τη συνδιαλλαγή ανάμεσα στον ανήλικο δράστη και στο θύμα για έκφραση συγγνώμης και εν γένει για εξώδικη διευθέτηση των συνεπειών της πράξης στα αναμορφωτικά μέτρα¹⁰ που προβλέπονται στο άρ. 122 του Ποινικού Κώδικα (ΠΚ) για τους ανηλίκους. Ως κύριο αναμορφωτικό μέτρο, επιβάλλεται από το δικαστήριο ύστερα από τη δίκη στο ακροατήριο. Η Εισηγητική Έκθεση του ως άνω νόμου ορίζει ότι η διαμεσολάβηση υλοποιείται από την Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων (Πιτσελά 2008, Pitsela 2010, Συμεωνίδου-Καστανίδου 2008, Δημόπουλος και Κοσμάτος 2010).

⁹ Στο πεδίο του ελληνικού ουσιαστικού και δικονομικού ποινικού δικαίου προϋπήρχαν ρυθμίσεις που προβλέπουν μια περισσότερο ευνοϊκή αντιμετώπιση του δράστη, στην περίπτωση που προβεί σε αποκατάσταση της ζημίας που προκάλεσε. Ως εκ τούτου διακρίνονται για τον «επανορθωτικό» τους χαρακτήρα. Ενδεικτικά, βάσει του άρ. 84 παρ. 2 ΠΚ, η μετάνοια του δράστη και η προσπάθειά του να εξαλείψει ή να ελαττώσει τις συνέπειες της πράξης του συνιστούν ελαφρυντικές περιστάσεις που λογίζονται στο στάδιο της επιμέτρησης της ποινής. Επίσης, σύμφωνα με το άρ. 100 παρ. 1 και 3 ΠΚ, η προθυμία του δράστη για επανόρθωση των συνεπειών της πράξης του συμπεριλαμβάνεται στα προαπαιτούμενα για την αναστολή εκτέλεσης της ποινής υπό όρο. Η δε χορήγηση της υπό όρο απόλυσης, βάσει του άρ. 106 παρ. 1 ΠΚ, βρίσκεται σε συνάρτηση με τη δικαστικά βεβαιωμένη εξόφληση των υποχρεώσεων του προσώπου που έχει καταδικασθεί προς το θύμα. Θα αποτελούσε βασική παράλειψη να μην αναφέρουμε την πρόταση της αποκαλούμενης ως «επιτροπή Μανωλεδάκη» το 1995 περί εισαγωγής του θεσμού της συνδιαλλαγής στον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, η οποία εν τέλει δεν υιοθετήθηκε από τον Έλληνα νομοθέτη. Αποτέλεσε, ωστόσο, έναυσμα για την έναρξη ενός σχετικού διαλόγου στην ελληνική επιστημονική κοινότητα, που είχε ως αποτελέσμα την εισαγωγή του άρ. 14 του ν. 2721/1999. Βάσει του τελευταίου, εισήχθησαν επιπλέον παράγραφοι στις διατάξεις των άρ. 289, 379 και 393 του ΠΚ. Οι τελευταίες προβλέπουν ότι απαλλάσσεται από κάθε ποινή ο υπαίτιος των εξ'αμελείας εγκλημάτων κοινού κινδύνου, των πλημμεληματικού χαρακτήρα πράξεων της υπεξαίρεσης, της απάτης και της απάτης με υπολογιστή, καθώς επίσης των πράξεων απάτης αναφορικά με τις ασφάλειες, και της απιστίας, στην περίπτωση που επιχειρήσει να αμβλύνει την έκταση του κινδύνου που προκάλεσε ή ικανοποιήσει πλήρως όσους έχουν ζημιωθεί από την πράξη του μέσω καταβολής του κεφαλαίου, των τόκων υπερημερίας και των δικαστικών εξόδων που έχουν εκκαθαρισθεί αυτοβούλως και προτού εκδοθεί οριστική απόφαση από το πρωτοβάθμιο δικαστήριο (Καϊάφα-Γκμπάντι 2005, Κουράκης 2011, Λίβος 2000, Παπαδαμάκης 2000, Τριανταφύλλου 1995, Αμωναχάκης 2011). Αργότερα, στο ν. 3500/2006 προβλέφθηκε η δυνατότητα διαμεσολάβησης του εισαγγελέα για ορισμένα ενδοοικογενειακά εγκλήματα (Στεφανίδου 2010).

¹⁰ Έχει εύστοχα προταθεί η χρήση των όρων «μέτρα αγωγής ή διαπαιδαγώγησης» ή «μέτρα προστασίας» αντί του όρου «αναμορφωτικά μέτρα», ο οποίος ενσωματώνει μια «κοινωνικο-ηθική» απαξία (Πιτσελά 2008, σελ. 159). Η νομική φύση των αναμορφωτικών μέτρων αποτελεί ζήτημα για το οποίο δεν υφίσταται ομοφωνία στην ελληνική θεωρία. Κατά τη μάλλον κρατούσα θέση, τα εν λόγω μέτρα συνιστούν υποπερίπτωση των μέτρων ασφαλείας. Εντούτοις, το γεγονός ότι το στοιχείο της επικινδυνότητας απουσιάζει από τα μέτρα αυτά, όπως επίσης ότι δεν προβλέπονται στο αυτό κεφάλαιο του ΠΚ με τα μέτρα ασφαλείας, συνηγορούν στο ότι αποτελούν αυτοτελή κατηγορία ποινικών κυρώσεων (Πιτσελά 2008, Κουράκης 2009)

Επίσης, με το ν. 3189/2003 εισήχθη στον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας το άρ. 45 Α, που τιτλοφορείται «*Αποχή από ποινική δίωξη ανηλίκου*». Το τελευταίο προβλέπει ότι αν ο ανήλικος τελέσει αξιόποινη πράξη, η οποία είναι πταίσμα ή πλημμέλημα, ο εισαγγελέας μπορεί να απέχει από την ποινική δίωξη στην περίπτωση που κρίνει, ερευνώντας τις περιστάσεις υπό τις οποίες τελέσθηκε η πράξη και την όλη προσωπικότητα του ανηλίκου, ότι η άσκησή της δεν είναι αναγκαία για να συγκρατηθεί από την τέλεση νέων αξιόποινων πράξεων. Παρά την αποχή από τη δίωξη, ο εισαγγελέας δύναται να επιβάλλει με διάταξή του ένα ή περισσότερα αναμορφωτικά μέτρα, στα οποία συμπεριλαμβάνεται η συνδιαλλαγή. Εν συνεχεία, στο άρ. 5 του ν. 3860/2010 προβλέφθηκε η προηγούμενη ακρόαση του ανηλίκου, ρύθμιση ιδιαίτερα σημαντική, δεδομένου ότι συμβάλλει τα μέγιστα, ώστε ο εισαγγελέας να αποκτήσει μια βαθύτερη εικόνα για την προσωπικότητα του ανηλίκου και τις συνθήκες υπό τις οποίες παρενέβη το νόμο (Κοσμάτος 2010).

Η ως άνω δυνατότητα συνεπάγεται «αναβάθμιση του ρόλου του εισαγγελέα» (Πιτσελά 2007, σελ. 371)¹¹ και ερείδεται στα διδάγματα της προσέγγισης της ετικέτας¹² περί αναγκαιότητας αποφυγής του στιγματισμού, ιδίως σε περιπτώσεις όπου η περαιτέρω διερεύνηση της πράξης δεν κρίνεται αναγκαία. Εκτιμάται ότι αυξάνει τις πιθανότητες μη υποτροπής του δράστη, ενώ παράλληλα αποτελεί μια οικονομικά ανέξοδη επιλογή για το σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης (Πιτσελά 2006, Πιτσελά 2007, Λαμπροπούλου 1999, Roberts 2004, Hudson 2002, Dünkel 2009). Εντούτοις, θα αποτελούσε βασική παράλειψη εάν δεν επισημαίναμε ότι η δυνατότητα που παρέχεται στον εισαγγελέα να μην ασκήσει τη δίωξη εναντίον του

¹¹ Εντούτοις, όπως επισημαίνει η Πανταζή-Μελίστα (2007, σελ. 105), «στην πράξη, ο ρόλος του Εισαγγελέα στην πρόληψη είναι δυστυχώς αποδυναμωμένος, αφού το έργο της πρόληψης που επιδιώκει [...] με την επιβολή αναμορφωτικών εξωδικαστικών μέτρων, δεν υποστηρίζεται από κατάλληλους μηχανισμούς, δομές ή φορείς, μέσω των οποίων να καθίσταται δυνατή η υλοποίηση των αναμορφωτικών μέτρων που επιβάλλονται».

¹² Σύμφωνα με την προσέγγιση της ετικέτας, «η εγκληματική πράξη όπως και κάθε άλλη αποκλίνουσα πράξη δεν ενέχει τίποτα το αντικειμενικό (οντολογικό) ή φυσικό, αλλά αποτελεί έναν ορισμό ο οποίος προκύπτει από την κρίση του συνοδεύει συγκεκριμένες συμπεριφορές. Συνεπώς και ο εγκληματίας δεν είναι παρά αυτός τον οποίο ορίζουν ως τέτοιο και έξω από αυτόν τον ορισμό, αυτός ο οποίος στιγματίζεται ως εγκληματίας είναι καθ' όλα όμοιος με τους άλλους που δεν έχουν στιγματισθεί» (Αρχιμανδρίτου 1996, σελ. 3). Η σημασία της εν λόγω προσέγγισης έγκειται στο ότι στρέφει το ενδιαφέρον των νομομαθών και των μελετητών του εγκλήματος ευρύτερα στους «μετασχηματισμούς της έννοιας του εγκλήματος, την επιλεκτική ποινική δίωξη και τις διαδικασίες στιγματισμού» και συνεπώς στα «φαινόμενα εξουσίας και κυριαρχίας, όπως την αξιοποίηση του ποινικού δικαίου ως οργάνου πειθάρχησης για την επιβολή ορισμένων ομάδων συμφερόντων» (Πιτσελά 2010, σελ. 41).

ανηλικού, αλλά να επιβάλλει ταυτόχρονα ένα ή περισσότερα αναμορφωτικά μέτρα, έχει επικριθεί λόγω του ότι συνιστά «παράκαμψη της εγγυητικής διαδικασίας του ακροατηρίου για τον ανήλικο δράστη» (Κοσμάτος 2010, σελ. 808). Επίσης, εν προκειμένω ο εισαγγελέας κρίνει την καταλληλότητα και την αναγκαιότητα του μέτρου για τον δράστη δίχως τη συνδρομή των επιμελητών ανηλικών, εν αντιθέσει με ό,τι ισχύει για την απόφαση του δικαστηρίου (Κοσμάτος 2010).

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί ότι η ελληνική επιστημονική κοινότητα διχάζεται για το εάν η συνδιαλλαγή, όπως προβλέπεται ανωτέρω, αποτελεί μια αποκαταστατική διαδικασία. Οι σχετικές θεωρήσεις που μπορεί να εντοπίσει κανείς είναι οι ακόλουθες: Η πρώτη δεν αναγνωρίζει ότι το υπό εξέταση αναμορφωτικό μέτρο έχει αποκαταστατικό χαρακτήρα, ενώ υφίσταται και μία ενδιάμεση θέση που δέχεται ότι το ανωτέρω ομοιάζει με τις πρακτικές της αποκαταστατικής δικαιοσύνης. Το κύριο επιχείρημα που χρησιμοποιείται προς επίρρωση των υπό εξέταση ισχυρισμών είναι ότι στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης η συνδιαλλαγή δεν αποτελεί ένα εξωδικαστηριακό μέτρο, αλλά αντίθετα επιβάλλεται από το δικαστήριο. Εντούτοις, ορθότερο είναι να δεχθεί κανείς ότι ο αποκαταστατικός χαρακτήρας ενός μέτρου δεν υποβαθμίζεται αποκλειστικά εξαιτίας του γεγονότος ότι επιβάλλεται στο πλαίσιο τους τρέχοντος ποινικού συστήματος, μιας και η αξία της αποκαταστατικής δικαιοσύνης έγκειται στην αποκατάσταση της βλάβης που προκλήθηκε από το έγκλημα τόσο σε υλικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο ανθρωπίνων σχέσεων. Συνεπώς, η συνδιαλλαγή, όπως προβλέπεται στην οικεία διάταξη του ελληνικού ΠΚ, εντάσσεται στους κόλπους της αποκαταστατικής δικαιοσύνης (Papadopoulou 2010).

2.4) Τα οφέλη της συνδιαλλαγής

Η συνδιαλλαγή έχει τύχει θετικής αποδοχής από την επιστημονική κοινότητα διεθνώς, ιδίως στις περιπτώσεις όπου εμπλέκονται ανήλικοι δράστες, η παραβατικότητα των οποίων λογίζεται γενικότερα ως ένα προσωρινό και φυσικό φαινόμενο (Kaiser 1988, Παρασκευόπουλος 2003, Πιτσελά 2008, Πιτσελά 2007). Το υπό εξέταση μέτρο εκτιμάται ότι διαδραματίζει έναν παιδαγωγικό ρόλο για τον ανήλικο παραβάτη του νόμου, μιας και τού παρέχει τη δυνατότητα να συνειδητοποιήσει τις συνέπειες τις πράξεις του στο θύμα και στην κοινωνία ευρύτερα (Κουράκης 2004, Πιτσελά 2008, Beauregard 1997-1998, Karp and Breslin 2001,

Umbreit 1995). Εξαιτίας αυτής της παραμέτρου, εκτιμάται ότι οι δράστες που λαμβάνουν μέρος σε αποκαταστατικές διαδικασίες εμφανίζουν λιγότερες πιθανότητες υποτροπής, εν συγκρίσει με όσους υποβάλλονται σε «παραδοσιακά» μέτρα (Κουράκης 2011, Newburn 2007, Mika 1993, Nugent and Paddock 1995, Thorburn 1999, Rodriguez 2007). Η υποτροπή των δραστών αντιμετωπίζεται ευρύτερα ως ένας σημαντικός δείκτης, ώστε να αποφανθεί κανείς για την επιτυχία ή την αποτυχία ενός μέτρου ποινικής παρέμβασης (Λαμπροπούλου 1999, Niemeyer and Shichor 1996, Merrington and Stanley 2007), παρόλο που οι μεθοδολογικές δυσχέρειες στην εμπειρική διερεύνηση του εν λόγω ζητήματος είναι εξαιρετικές και θέτουν σημαντικούς περιορισμούς στα συμπεράσματα των σχετικών ερευνών (Αρχιμανδρίτου 2000, Newburn 2007, Walgrave 1995).

Ωστόσο, είναι άξιο αναφοράς ότι δεν υφίσταται πλήρης ταύτιση απόψεων ως προς το εάν η μείωση των πιθανοτήτων υποτροπής συνιστά πρωταρχικό στόχο των πρακτικών της αποκαταστατικής δικαιοσύνης γενικότερα. Ενδεικτικά, η Liebmann (2007, p. 25) εντάσσει την αποφυγή του «further offending» στους σκοπούς της αποκαταστατικής δικαιοσύνης. Αντιθέτως, η Morris (2002) εκφράζει τη θέση ότι η μη υποτροπή δε συνιστά πρωταρχικό στόχο του υπό εξέταση μοντέλου δικαιοσύνης. Αντίθετα, εστιάζει την προσοχή της σε έτερους στόχους, όπως η λήψη των ευθυνών από την πλευρά του δράστη και η αποκατάσταση του θύματος. Συνεχίζοντας το συλλογισμό της, αναγνωρίζει ότι όταν ο δράστης λαμβάνει μέρος σε μια αποκαταστατική διαδικασία, κατά την οποία αναζητώνται οι παράγοντες που τον οδήγησαν στην παραβίαση του νόμου, συνδιαμορφώνει το πώς θα αντιμετωπισθούν οι συνέπειες της τελευταίας και αναλαμβάνει τις σχετικές ευθύνες, δεν μπορούμε παρά να ευελπιστούμε ότι δε θα τελέσει εκ νέου την αυτή πράξη. Στο σημείο αυτό θέτουμε στον ανωτέρω διάλογο τον εξής προβληματισμό: το έγκλημα εν γένει συνιστά ένα πολυπαρογοντικό φαινόμενο (Αλεξιάδης 2011, Βλάχου 2008, Ζαραφωνίτου 2004, Χάιδου 1996, Burke 2005, Downes and Rock 2007, Newburn 2007). Συνεπώς, η υποτροπή σε αυτό συνιστά φαινόμενο, για την εκδήλωση του οποίου αλληλεπιδρά πλήθος παραγόντων και η όποια ποινική μεταχείριση δεν είναι δυνατό να οφείλεται μεμονωμένα είτε για την υποτροπή είτε για τη μη υποτροπή του δράστη (Αρχιμανδρίτου 2000, Selke 1993).

Ανεξάρτητα, όμως, από το ανωτέρω ζήτημα, γίνεται ευρέως αποδεχτό ότι η συνδιαλλαγή επαναφέρει στο προσκήνιο τις ανάγκες του θύματος, που γενικότερα παραγκωνίζονται στο πεδίο του «παραδοσιακού» συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης, το οποίο και εστιάζει το ενδιαφέρον του κατά κύριο λόγο στο δράστη (Newburn 2007, Aertsen 2004, Αρτινοπούλου 1996, Ζαραφωνίτου 2008, Κουράκης 2011). Η συνδιαλλαγή και οι πρακτικές της αποκαταστατικής δικαιοσύνης γενικότερα, παρέχουν τη δυνατότητα τόσο στο δράστη όσο και στο θύμα να εκφράσουν τις σκέψεις τους και τα συναισθήματά τους. Έτσι, καθιστούν το τελευταίο σημαντικό παράγοντα στην αντιμετώπιση του εγκλήματος, συγκριτικά με την τυπική ποινική διαδικασία, όπου το θύμα διαδραματίζει το ρόλο του μάρτυρα και, υπό προϋποθέσεις, δύναται να εγείρει την αποκαλούμενη ως «πολιτική αγωγή», ώστε να ικανοποιήσει τις αστικής φύσεως απαιτήσεις του (Αλεξιάδης 1996, Αλεξιάδης 2006, Βλάχου 2005, Morris 2002). Αντιμετωπίζοντας κατά πρόσωπο το δράστη, εκτιμάται ότι θα είναι πλέον σε θέση να πάψει να εκτρέφει αρνητικά συναισθήματα (π.χ. φόβο) για τον τελευταίο, που υποβαθμίζουν την ποιότητα της ζωής του στο στάδιο που έπεται της θυματοποίησής του (Morris 2002, Tyler 2000, Sherman et al. 2005).

Η δυνατότητα, λοιπόν, που έχουν τα θύματα για αποδοχή της συγγνώμης του δράστη εκτιμάται ότι δρα ευεργετικά για τη ψυχολογική τους υγεία, μιας και απεκδύονται τα όποια αρνητικά συναισθήματα τούς έχει προκαλέσει το έγκλημα (Armour and Umbreit 2006). Συνεπώς, σύμφωνα με τις ανωτέρω θεωρήσεις, υποβαθμίζεται ο κίνδυνος δευτερογενούς θυματοποίησης, που ελλοχεύει στο πεδίο της επαφής του θύματος με τους φορείς του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης (Wemmers and Cyr 2006). Έχει μάλιστα παρατηρηθεί ότι ένας αριθμός θυμάτων δεν επιζητούν την τιμωρία, αλλά την απολογία του δράστη, την αποκατάσταση της ζημίας τους και γενικότερα τη συμμετοχή τους σε πρακτικές που είναι ωφέλιμες για όλους τους «πρωταγωνιστές» του εκάστοτε συγκεκριμένου εγκλήματος (Αρτινοπούλου 2011, Κουράκης 2004, Aertsen 2004, Baldry 1998, Hoyle and Zedner 2007). Ωστόσο, μόλις που χρειάζεται να επισημανθεί ότι η ανωτέρω παρατήρηση δε συνιστά το γενικό κανόνα, δεδομένου ότι υφίστανται θύματα που τηρούν τιμωρητική στάση έναντι των δραστών της θυματοποίησής τους (Baldry 1999, Carlsmith et al. 2002, Ζαραφωνίτου 2008).

2.5) Η ασκηθείσα κριτική στη συνδιαλλαγή

Παρά το γεγονός ότι η αποκαταστική δικαιοσύνη έχει τύχει ιδιαίτερα ένθερμης αποδοχής από την εγκληματολογική επιστημονική κοινότητα διεθνώς, θα ήταν λάθος να θεωρήσει κανείς ότι δε συναντά σοβαρό αντίλογο (Ashworth 1993, Delgado 2000, Kurki 2000, Morris 2002). Συχνά ο τελευταίος λαμβάνει το χαρακτήρας μιας οξείας κριτικής. Στην κατηγορία αυτή εντάσσεται το σχόλιο των Levrant et al. (1999) ότι η αποκαταστική δικαιοσύνη είναι σε θέση να επιφέρει περισσότερα αρνητικά παρά θετικά αποτελέσματα. Ας παρακολουθήσουμε τα πιο βασικά επιχειρήματα που έχουν χρησιμοποιηθεί στη σχετική συζήτηση.

Οι αποκαταστικές διαδικασίες αποτελούν συχνά αντικείμενο κριτικής μιας και δεν παρέχουν δικονομικές εγγυήσεις για τους δράστες και υπό το πρίσμα αυτό οδηγούν σε παραβίαση των θεμελιωδών δικαιωμάτων των τελευταίων (Morris 2002, Καρύδης 2010). Μεταφέροντας την κριτική αυτή στο πεδίο της ελληνικής έννομης τάξης, η έλλειψη ενός συγκεκριμένου πλαισίου για το πώς (πρέπει να) διεξάγεται η διαδικασία της συνδιαλλαγής και τα δικαιώματα των μερών κατά την τελευταία, εκλαμβάνεται ως ένα σημαντικό πρόβλημα (Γιοβάνογλου 2007, Lambropoulou 2010). Ένα επιπλέον σημείο στο οποίο εστιάζεται η κριτική εναντίον της αποκαταστατικής δικαιοσύνης είναι η διεύρυνση του επίσημου/τυπικού κοινωνικού ελέγχου στην οποία οδηγεί. Η εν λόγω κριτική ερείδεται στην παρατήρηση ότι οι αποκαταστικές διαδικασίες εφαρμόζονται κατά κύριο σε περιπτώσεις ανηλίκων, με μικρές πιθανότητες υποτροπής, για τους οποίους θα αρκούσε η απλή «επαφή» με τις διωκτικές αρχές, παρά σε περιπτώσεις τέλεσης σοβαρών εγκλημάτων (Morris 2002, Braithwaite 2002, Roach 2000)¹³.

Επιπρόσθετα, σύμφωνα με τα δεδομένα που ελήφθησαν από έρευνα των Smith et al. (1998), υφίστανται περιπτώσεις δραστών, οι οποίοι παρέχουν τη συναίνεσή τους, ώστε να λάβουν μέρος στη συνδιαλλαγή, αποκλειστικά προκειμένου να «ελαφρύνουν» τη θέση τους. Στον αντίποδα, όμως, βρίσκονται τα πορίσματα εμπειρικών ερευνών που δε συμβαδίζουν με το ως άνω εύρημα (Baldry 1998). Σε ό,τι αφορά τα θύματα, έχουν παρατηρηθεί περιπτώσεις όπου αντιλαμβάνονται την πρόσκληση για συμμετοχή στη συνδιαλλαγή ως «υποχρέωση», υπό την έννοια της ψυχολογικής πίεσης, ιδίως όταν ο δράστης είναι ανήλικος, με αποτέλεσμα να

¹³ Είναι αξιοσημείωτο ότι η ανωτέρω επισήμανση έχει επαληθευτεί εμπειρικά στη Βρετανία (Umbreit et al. 2005).

παραγκωνίζουν τα προσωπικά του συμφέροντα (Baldry 1998, Wright 1996). Γενικότερα, έχει επισημανθεί ότι ελλοχεύει ο κίνδυνος εργαλειοποίησης του θύματος με στόχο την επίτευξη της κοινωνικής επανένταξης του δράστη (Strang 2002). Η σημασία της εν λόγω παρατήρησης κρίνεται ιδιαίτερη, ιδίως στις περιπτώσεις όπου το θύμα είναι ανήλικο, μιας και οι ανήλικοι ευρύτερα θεωρούνται συναισθηματικά ως πιο ευάλωτοι συγκριτικά με τους ενηλίκους (Gal and Moyal 2011).

Ένα επιπλέον σημαντικό ζήτημα που έχει τύχει εκ διαμέτρου αντίθετων μεταξύ τους θεωρήσεων είναι εάν η διαδικασία της συνδιαλλαγής και οι πρακτικές της αποκαταστατικής δικαιοσύνης ευρύτερα ενδείκνυνται σε περιπτώσεις τέλεσης σοβαρών εγκλημάτων (Flowers 2008). Σύμφωνα με μία πρώτη άποψη, η εγκληματική πράξη δεν αποτελεί κριτήριο, ώστε να αποφανθεί κανείς για την καταλληλότητα της συνδιαλλαγής σε μια συγκεκριμένη περίπτωση (Baldry 1998). Στο πλαίσιο αυτό υποστηρίζεται η εφαρμογή της τελευταίας σε περιπτώσεις τέλεσης εγκλημάτων που συγκεντρώνουν μια ιδιαίτερη κοινωνικοηθική απαξία, όπως αυτό του βιασμού. Οι υποστηρικτές αυτής της προοπτικής αντλούν τα επιχειρήματά τους από τη διαπιστωμένη ανάγκη των θυμάτων να λάβουν εξηγήσεις από το δράστη για το βάνανσο τρόπο που τους φέρθηκε. Στον αντίποδα βρίσκονται όσοι υποστηρίζουν ότι η εφαρμογή της συνδιαλλαγής σε αυτού του είδους τις περιπτώσεις δρα ενθαρρυντικά για τη δευτερογενή θυματοποίηση των θυμάτων. Ταυτόχρονα, θεωρείται ότι η αντιμετώπιση τέτοιων εγκλημάτων μέσω της συνδιαλλαγής υποβαθμίζει τη σημασία του εννόμου αγαθού της γενετήσιας ελευθερίας (Cossins 2008, Daly 2006, Morris 2002, Morris and Alisson 2000, Lee 1996, Stubbs 2002, Walgrave 1995).

II. ΕΡΕΥΝΑ

1) ΣΤΟΧΟΣ

Οι επιμελητές ανηλικών διερευνούν τη δυνατότητα επιβολής του αναμορφωτικού μέτρου της συνδιαλλαγής ανηλικού δράστη και θύματος και εν συνεχεία, εφόσον αυτό επιβληθεί από το δικαστήριο ανηλικών ή εφόσον ο εισαγγελέας έχει αποφασίσει την αποχή από την ποινική δίωξη (στην τελευταία περίπτωση, όπως είδαμε ανωτέρω, δε συνδράμμουν την απόφαση του εισαγγελέα), αναλαμβάνουν τη διεξαγωγή της υπό εξέταση διαδικασίας. Προκύπτει, λοιπόν, αβίαστα ο σημαντικός τους ρόλος για το θέμα μας. Για το λόγο αυτό αποφασίσαμε την υλοποίηση έρευνας στους επιμελητές

που υπηρετούν στην Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων Θεσσαλονίκης, επιχειρώντας τον εξής στόχο: την άντληση πληροφοριών μέσα από εμπειρία τους αναφορικά με την εφαρμογή του μέτρου, οχτώ περίπου χρόνια ύστερα από την εισαγωγή του στην ελληνική δικαιοταξία, ώστε να διαπιστωθεί εάν ο τρόπος εφαρμογής του συμβαδίζει με τις θεμελιώδεις θεωρητικές αρχές περί συνδιαλλαγής και αποκαταστατικής δικαιοσύνης ευρύτερα. Ταυτόχρονα, ορισμένες ερωτήσεις που προηγήθηκαν, παρέχουν τη δυνατότητα σκιαγράφησης του επαγγελματικού προφίλ των επιμελητών και των γενικότερων αντιλήψεών τους ως προς τη συνδιαλλαγή.

2) ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

2.1) Περιγραφή δείγματος

Στόχο μας αποτέλεσε η συμμετοχή στην έρευνα όλων των επιμελητών που εργάζονταν το Μάρτιο του 2011 στην υπό εξέταση Υπηρεσία. Κάτι τέτοιο, όμως, δεν κατέστη δυνατό εν τέλει διότι μία επιμελήτρια δε δέχθηκε να παραχωρήσει συνέντευξη, επικαλούμενη φόρτο εργασίας. Η ελεύθερη συναίνεση του εκάστοτε συμμετέχοντος αποτελεί απαραίτητο όρο, ώστε να μην παραβιασθούν οι γενικότεροι κανόνες δεοντολογίας που αφορούν στον τρόπο διεξαγωγής ερευνών (Babbie 2007). Για το λόγο αυτό, περιοριστήκαμε στο να εκθέσουμε επιπλέον επιλογές ως προς το χρόνο πραγματοποίησης της συνέντευξης. Όταν, όμως, και τότε λάβαμε αρνητικές απαντήσεις, εγκαταλείψαμε κάθε σχετική προσπάθεια. Οι υπόλοιποι επαγγελματίες ανταποκρίθηκαν άμεσα στην πρόσκλησή μας για παροχή συνέντευξης και προς επίτευξη αυτού του στόχου προγραμματίστηκαν συναντήσεις, ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες του προγράμματος του καθενός, στο χώρο της Υπηρεσίας.

2.2) Το ερευνητικό εργαλείο

Αποφασίστηκε η διεξαγωγή ποιοτικής έρευνας με ερευνητικό εργαλείο τη δομημένη συνέντευξη, δεδομένου ότι μας ενδιέφερε η εις βάθος διερεύνηση των ανωτέρω θεμάτων (Κυριαζή 2002, May 1997, Warren 2002, Silverman 2000, Noaks and Wincup 2004, Patton 2002, Seidman 2006, Flick 2009)¹⁴. Τα ερωτήματα που τέθηκαν στους επιμελητές διαμορφώθηκαν από τον γράφοντα και στηρίχθηκαν στις

¹⁴ Όπως έχει επισημανθεί σχετικά, «the strengths of qualitative research derive primarily from its inductive approach, its focus on specific situations or people, and its emphasis on words rather than numbers» (Maxwell 2005, p. 22).

σχετικές με το θέμα θεωρητικές προσεγγίσεις που δημοσιεύονται στη βιβλιογραφία. Για συστηματικούς λόγους, οι ερωτήσεις ομαδοποιήθηκαν σε τέσσερις ενότητες: Η πρώτη αφορούσε τα προσωπικά στοιχεία των επιμελητών και η δεύτερη απαρτιζόταν από ερωτήματα αναφορικά με τις γενικότερες αντιλήψεις τους απέναντι στη συνδιαλλαγή. Οι ως άνω ενότητες εξυπηρετούσαν επίσης την προσπάθεια ανάπτυξης ενός ευχάριστου κλίματος ανάμεσα στο συμμετέχοντα και στο πρόσωπο που διεξάγει τη συνέντευξη (May 1997). Η τρίτη και κύριου ενδιαφέροντος ενότητα ερωτήσεων εστίαζε το ενδιαφέρον μας στην προσωπική εμπειρία των επιμελητών. Οι ερωτήσεις της τέταρτης ενότητας παρείχαν τη δυνατότητα στους τελευταίους να διατυπώσουν τις προτάσεις τους ως προς τη βελτίωση του τρόπου εφαρμογής του μέτρου και να δηλώσουν εάν αισθάνονται διαμεσολοβητές.

2.3) Διαδικασία διεξαγωγής συνεντεύξεων

Η έρευνα ξεκίνησε την Τετάρτη 30 Μαρτίου του 2011 και ολοκληρώθηκε τη Δευτέρα 4 Απριλίου του αυτού έτους. Στο συγκεκριμένο διάστημα υλοποιήθηκαν συνολικά πέντε συνεντεύξεις μέσης διάρκειας σαράντα πέντε λεπτών. Πρόθεση του γράφοντος ήταν η μαγνητοφώνησή τους. Κάτι τέτοιο ασφαλώς προϋπέθετε τη λήψη σχετικής ειδικής συναίνεσης των επιμελητών (Bulmer 2008, Kvale 1996), η οποία δεν επιτεύχθη. Χωρίς δεύτερη σκέψη, η θέληση των τελευταίων έγινε σεβαστή και αντί της μαγνητοφώνησης, αρκεστήκαμε στην τήρηση αναλυτικών γραπτών σημειώσεων (Poland 1995).

3) ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΠΟΥ ΕΛΗΦΘΗΣΑΝ ΚΑΙ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

3.1) Προσωπικά στοιχεία και γενικότερες αντιλήψεις ως προς τη συνδιαλλαγή

Το σύνολο των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα, ως προς το φύλο τους είναι γυναίκες και οι ηλικίες τους κυμαίνονται από τριάντα επτά έως πενήντα τέσσερα έτη. Ως προς την εκπαίδευσή τους, η μία εξ'αυτών είναι κοινωνική λειτουργός, οι δύο κοινωνικοί λειτουργοί και παιδαγωγοί, και οι δύο νομικοί. Οι ερωτηθείσες σε πρώτη φάση κλήθηκαν να απαντήσουν ποιός κατά τη γνώμη τους είναι ο ρόλος που επιδιώκεται μέσω της συνδιαλλαγής ανήλικου δράστη και θύματος. Οι απαντήσεις που δόθηκαν ήταν εύλογα διαφορετικά διατυπωμένες, ταυτόσημες, όμως, ως προς το περιεχόμενό τους: όλες οι επιμελήτριες συνέκλιναν στο ότι ο στόχος είναι

παιδαγωγικός για το δράστη, ώστε να συνειδητοποιήσει τη σημασία των συνεπειών της πράξης του και να εκφράσει την ειλικρινή του συγγνώμη στο θύμα. Όλες επίσης επισήμαναν ότι μέσω της συγγνώμης επέρχεται ηθική δικαίωση του θύματος.

Το σύνολο επίσης αυτών συμφώνησε ότι η μη υποτροπή του δράστη αποτελεί έναν πρωταρχικό στόχο της συνδιαλλαγής (μία εξ'αυτών επισήμανε ότι η μη υποτροπή συνιστά ένα πολυπαραγοντικό φαινόμενο)¹⁵. Επιπρόσθετα, όλες οι συμμετέχουσες συμφώνησαν ότι το υπό εξέταση αναμορφωτικό μέτρο εντάσσεται στη θεωρητική προσέγγιση της αποκαταστατικής δικαιοσύνης. Σε ό,τι αφορά την απουσία ενός πλαισίου που θα διέπει τη διαδικασία, μία επιμελήτρια θεωρεί ότι δεν δημιουργεί προβλήματα στην πράξη, μιας και παρέχει τη δυνατότητα στον εκάστοτε επιμελητή, *«ανάλογα με την περίπτωση και τον επαγγελματισμό του, να διεξάγει σωστά τη συνδιαλλαγή»*. Οι υπόλοιπες επιμελήτριες θεωρούν την κατάρτισή ενός τέτοιου πλαισίου ως αναγκαία (στο αυτό συμπέρασμα κατέληξε και η Γιοβάνογλου, 2007). Όπως, όμως, επισήμανε μία εξ'αυτών, το τελευταίο είναι απαραίτητο να μην είναι *«ασφυκτικό»*, αλλά αντίθετα να θέτει γενικές κατευθυντήριες γραμμές που θα διευκολύνουν το έργο του επιμελητή.

Η επόμενη ερώτηση αφορούσε το εάν το υπό εξέταση μέτρο ενδείκνυται για όλα τα είδη αδικημάτων. Το σύνολο των επιμελητριών απάντησε θετικά για την περίπτωση των ενδοσχολικών, της απλής σωματικής βλάβης και των εγκλημάτων κατά της ιδιοκτησίας. Διάσταση απόψεων επικράτησε ως προς τα εγκλήματα εναντίον της γενετήσιας ελευθερίας. Ειδικότερα, θετική απάντηση δόθηκε από μία επιμελήτρια, η οποία ωστόσο επισήμανε ότι σε αυτή την περίπτωση *«είναι δύσκολο να ληφθούν υπόψη οι ανάγκες του θύματος»*. Η επόμενη επιμελήτρια εξάρτησε το εάν ένα σεξουαλικό έγκλημα επιδέχεται συνδιαλλαγής από το ειδικότερο είδος του τελευταίου, τις συνθήκες υπό τις οποίες τελέσθηκε και τις ηλικίες του δράστη και του θύματος. Μία επιπλέον επιμελήτρια παρατήρησε ότι τα σεξουαλικά εγκλήματα αποτελούν *«δύσκολο πεδίο για συνδιαλλαγή»*. Ωστόσο, θεωρεί ότι εάν *«δουλέψεις και με το θύμα, μπορεί ενδεχομένως να εφαρμοσθεί»*. Αρνητικές ήταν οι λοιπές δύο

¹⁵ Παρεπιμπτόντως, ρωτήθηκαν για το βαθμό υποτροπής ή μη των ανήλικων δραστών που έχουν λάβει μέρος σε συνδιαλλαγή, ύστερα από απόφαση του Δικαστηρίου Αιγών Θεσσαλονίκης. Οι τέσσερις (4) επιμελήτριες είχαν σχετική εμπειρία. Ωστόσο, όλες επισήμαναν ότι επρόκειτο για ελάχιστα μεμονωμένα περιστατικά (κάθε μία από αυτές είχε υπόψη της ένα σχετικό περιστατικό).

επιμελήτριες. Η μία εξ' αυτών επισήμανε ότι τέτοιου είδους εγκλήματα απαιτούν τη συνδρομή ειδικού επαγγελματία και ότι ένας επιμελητής «δεν είναι σε θέση να αναλάβει ένα τόσο δύσκολο έργο».

3.2) Προσωπική εμπειρία

Όλες οι επιμελήτριες έχουν διεξάγει κάποια στιγμή της επαγγελματικής τους πορείας συνδιαλλαγή μεταξύ ανήλικου δράστη και θύματος από την ημέρα που τέθηκε σε ισχύ ο νόμος (παραπάνω από μία φορές, δίχως, όμως, να είναι σε θέση να μας πληροφορήσουν για τον ακριβή αριθμό). Αναφορικά με το πώς αντιλαμβάνονται το ρόλο τους στη συνδιαλλαγή, το περιεχόμενο των απαντήσεων όλων επιμελητριών ήταν πανομοιότυπο: δήλωσαν ότι προετοιμάζουν το δράστη για τη διαδικασία, ότι δρουν διαμεσολαβητικά ανάμεσα στον τελευταίο και στο θύμα, εξηγώντας τους το σκοπό της συνδιαλλαγής και εν συνεχεία συντονίζοντας την τελευταία, ώστε να αρθούν οι παρεξηγήσεις και να κατανοήσει ο ένας την πλευρά του άλλου. Όλες στάθηκαν ιδιαίτερα στο ότι μεριμνούν, ώστε να κατανοήσει ο ανήλικος δράστης την αξία της συνδιαλλαγής και τα οφέλη που μπορεί να αποκομίσει από αυτή τη διαδικασία.

Ωστόσο, καμία από τους επιμελήτριες δεν έχει λάβει σχετική ειδική εκπαίδευση. Επισήμαναν ότι έχουν υποβάλλει σχετικό αίτημα πολλάκις στην ελληνική πολιτεία, επιθυμία τους που έχει μείνει ανεκπλήρωτη. Μία από τις επιμελήτριες έχει παρακολουθήσει ένα σχετικό συνέδριο σε κράτος της αλλοδαπής (το οποίο εύλογα ήταν ολιγοήμερο) και μία επιπλέον, με δική της πρωτοβουλία, έλαβε μέρος σε σχετικό σεμινάριο που διοργάνωσε πανεπιστήμιο του εξωτερικού, κατά τη διάρκεια των διακοπών της. Ήδη σε αυτό το σημείο εντοπίζεται παραβίαση μίας κατασταστικής αρχής της αποκαταστατικής δικαιοσύνης: τα πρόσωπα που δρουν διαμεσολαβητικά ανάμεσα στο δράστη και στο θύμα είναι αναγκαίο να έχουν εκπαιδευτεί ειδικά για αυτό το σκοπό (Δημόπουλος 2006, Braithwaite 2002).

Το επόμενο ερώτημα που θέσαμε στις επιμελήτριες αφορούσε το πώς διερευνούν εάν ο δράστης και το θύμα επιθυμούν να λάβουν μέρος στη συνδιαλλαγή. Σε ό,τι αφορά τον πρώτο, το σύνολο των συμμετεχουσών επισήμανε ότι τού εξηγεί το περιεχόμενο του μέτρου, τού εκθέτει τα θετικά που μπορεί να αποκομίσει από τη διαδικασία και λαμβάνει σοβαρά υπόψη της εάν είναι διατεθειμένος να λάβει μέρος.

Τρεις (3) επιμελήτριες δήλωσαν ότι δεν έχει τύχει ποτέ περίπτωση άρνησης του δράστη για συμμετοχή του σε συνδιαλλαγή, ενώ οι λοιπές έχουν σχετική εμπειρία. Όταν ρωτήθηκαν πώς αντιμετώπισαν την εν λόγω άρνηση, απάντησαν ότι προσπάθησαν να τον μεταπείσουν, δίχως, όμως, να τον πιέσουν και εν τέλει σεβάστηκαν την επιθυμία του. Η μία εξ'αυτών κατέθεσε επίσης την εμπειρία της με ανηλικούς, οι οποίοι «*δε δέχονται την τέλεση της πράξης ή υποστηρίζουν ότι βρίσκονταν σε άμυνα*» και συνεπώς «*θεωρούν ότι δεν έχουν λόγο να ζητήσουν συγγνώμη*» (παρόμοια δεδομένα ελήφθησαν επίσης από τους Smith et al. 1988).

Και ενώ η επαφή των επιμελητριών με τους ανήλικους δράστες διεξάγεται εντός χρονικών πλαισίων που επιτρέπουν την ανίχνευση των διαθέσεών τους σε ικανοποιητικό βαθμό, δεν ισχύει το ίδιο για τα θύματα, η επικοινωνία με τα οποία είναι ελάχιστη. Το γεγονός αυτό καθιστά τη διερεύνηση της θέλησής τους προβληματική. Η μόνη επαφή που έχουν οι επιμελήτριες με τα θύματα είναι λίγο πριν την έναρξη της δίκης και κατά τη διάρκεια αυτής. Όλες οι επιμελήτριες κατέθεσαν ότι υπήρξαν περιπτώσεις, όπου το θύμα αρνήθηκε να λάβει μέρος στη συνδιαλλαγή. Η μία μάλιστα εξ'αυτών αναφέρθηκε σε δύο συγκεκριμένα περιστατικά: στο πρώτο, το θύμα ήταν ανήλικο πρόσωπο και διακατεχόταν από φόβο, ώστε να μην επιθυμεί να συνδιαλλαγεί με το δράστη, ενώ στο δεύτερο οι γονείς του θύματος θεωρούσαν την υπό εξέταση διαδικασία ανεπαρκή για την επανόρθωση της βλάβης («*ήθελαν αποζημίωση*»)¹⁶. Το γεγονός ότι οι επιμελήτριες σέβονται την επιλογή του δράστη και του θύματος εναρμονίζεται με μία εκ των θεμελιωδών αρχών της αποκαταστατικής δικαιοσύνης: την αναγκαιότητα οικειοθελούς συμμετοχής των μερών στη διαδικασία της συνδιαλλαγής (Αλεξιάδης 2011, van Ness 1993, Walgrave 1995, Beauregard 1997-98).

Εν συνεχεία, το ενδιαφέρον μας επικεντρώθηκε στη στάση των συμμετεχόντων απέναντι στη συνδιαλλαγή πριν και μετά τη διεξαγωγή της. Αναλυτικότερα, σε ό,τι αφορά τους δράστες, η στάση τους πριν τη συνδιαλλαγή, όπως γίνεται αντιληπτή από τις επιμελήτριες, είναι θετική, αν και είναι αγχωμένοι για το πώς θα εξελιχθεί η διαδικασία (το αυτό και σε Smith et al. 1988). Όλες επίσης οι επιμελήτριες δήλωσαν ότι μέσω της συνδιαλλαγής οι δράστες αισθάνονται ότι «έπεσαν στα μαλακά». Στο

¹⁶ Πρβλ. Smith 1988.

σημείο αυτό ίσως επαληθεύεται η επισήμανση των Smith et al. (1988), ότι ορισμένοι δράστες δέχονται να λάβουν μέρος στη συνδιαλλαγή προκειμένου να «ελαφρύνουν» τη θέση τους. Όπως, όμως, επισήμανε μία επιμελήτρια, τα ανωτέρω δεν ισχύουν στις περιπτώσεις, όπου ο ανήλικος δεν έχει δεχθεί την τέλεση της πράξης και παρόλα αυτά έχει επιβληθεί το μέτρο της συνδιαλλαγής από το δικαστήριο.

Σε ό,τι αφορά τα θύματα επίσης, δεν είναι δυνατό να συναχθεί ένας γενικός κανόνας. Όπως επισημάνθηκε από μία επιμελήτρια, ορισμένες φορές δέχονται για τυπικούς λόγους τη συγγνώμη του δράστη, προκειμένου να δώσουν ένα τέλος στη διαδικασία, και άλλες φορές με μεγαλύτερη προθυμία. Η ίδια επιμελήτρια κατέθεσε ένα παράδειγμα από την προσωπική της εμπειρία, όπου μία κυρία μέσης ηλικίας, παρά το γεγονός ότι συναίνεσε στο να λάβει μέρος στη συνδιαλλαγή, παρέμεινε θυμωμένη και ειρωνική προς τον ανήλικο καθ'όλη τη διάρκεια της διαδικασίας. Μία άλλη επιμελήτρια δήλωσε ότι τα θύματα δείχνουν ανακουφισμένα μετά το πέρας της συνδιαλλαγής, μόνο στην περίπτωση όπου έχουν πεισθεί για την ειλικρίνεια του δράστη. Θετικά είναι τα συναισθήματα των θυμάτων σύμφωνα και με την επόμενη επιμελήτρια, η οποία δήλωσε ότι αισθάνονται πως τέλεσαν μια καλή πράξη (*«σαν ένας μικρός θεός, που παρέχει συγχώρεση»*). Η ίδια επιμελήτρια θεωρεί ότι τα θύματα τρέφουν συναισθήματα ευσπλαχνίας προς το δράστη, εξαιτίας της ανηλικότητάς του. Η επόμενη επιμελήτρια αντιλαμβάνεται πως *«τα θύματα έχουν ήδη συγχωρήσει το δράστη πριν την έναρξη της συνδιαλλαγής και για το λόγο αυτό άλλωστε δέχονται να λάβουν μέρος»* στην οικεία διαδικασία. Τέλος, μία επιμελήτρια απάντησε ότι δεν είναι σε θέση να γνωρίζει τις σκέψεις και τα συναισθήματα των θυμάτων, ελλείψει επικοινωνίας μαζί τους.

Σε αυτό το σημείο είναι αξιοπρόσεχτα τα ακόλουθα: όπως υποστηρίζεται στη ξενόγλωσση βιβλιογραφία και επισημάνθηκε ανωτέρω, οι διαμεσολαβητές είναι αναγκαίο να συνιστούν ουδέτερα πρόσωπα (π.χ. Wright 1995b, Levi 1997)¹⁷, ενώ η ανάπτυξη επικοινωνίας τους με τα θύματα αποτελεί μια απαραίτητη προϋπόθεση για την ηθική ικανοποίηση των τελευταίων (Wemmers and Cyr 2006, Arrigo and Schehr

¹⁷ Στη Γερμανία, η συνδιαλλαγή υλοποιείται «με την υποστήριξη ενός ουδέτερου συμβούλου εκτός του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης» (Πιτσελά 2007, σελ. 379). Σύμφωνα με τον Ευστρατιάδη (2005, σελ. 904), ο επιμελητής ανηλίκων «προτείνει και επιβλέπει την τήρηση των αναμορφωτικών ή/και θεραπευτικών μέτρων με μοναδικό κριτήριο την κοινωνική επανένταξη του ανηλίκου και τη συναισθηματική του ισορροπία».

1998, Umbreit 2001, Pavlish 2005). Τα παραπάνω οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η συνδιαλλαγή στη Θεσσαλονίκη, όπως συμβαίνει συχνά επίσης στην αλλοδαπή, διεξάγεται με τρόπο που είναι προσανατολισμένος ιδίως στις ανάγκες των ανήλικων δραστήων (Baldry 1998, Papadopoulou 2010), γεγονός που συνιστά παραβίαση θεμελιωδών αρχών της θεωρίας της αποκαταστατικής δικαιοσύνης. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, ελλοχεύει ο κίνδυνος εργαλειοποίησης του (ανήλικου) θύματος, προκειμένου να επιτευχθεί η κοινωνική επανένταξη του δράστη (Strang 2002). Είναι περιττό να επιχειρηματολογήσει κανείς για ποιο λόγο κάτι τέτοιο οφείλει να μη συμβαίνει.

3.3) Αξιολόγηση

Το σύνολο των επιμελητριών στη Θεσσαλονίκη δήλωσε ότι δεν είναι ευχαριστημένο από τον τρόπο που διεξάγεται η συνδιαλλαγή μεταξύ του ανήλικου δράστη και του θύματος στην ελληνική πραγματικότητα. Για τους λόγους αυτούς προτείνει σχετική εκπαίδευση και την αύξηση του υπάρχοντος προσωπικού. Μία εξ'αυτών πρότεινε την εκπαίδευση των δικαστικών λειτουργών επίσης, ενώ μία άλλη *«τη συνδρομή φορέα ψυχικής υγείας στο στάδιο της προετοιμασίας και της διεξαγωγής της συνδιαλλαγής»*. Τέσσερις επίσης επιμελήτριες πρότειναν να έχουν μεγαλύτερη επαφή με το θύμα, ώστε να διερευνούν τις προθέσεις του και να είναι σε θέση να κατανοήσουν καλύτερα τη θέση του. Μία επιπλέον πρόταση κατατέθηκε και αφορούσε τη διεξαγωγή της συνδιαλλαγής σε μέρα διαφορετική της δίκης και όχι αμέσως μετά από αυτή, ενώ μία επιμελήτρια πρότεινε η συνδιαλλαγή να συνιστά ένα εξωδικαστικό μέτρο.

Στην τελευταία ερώτηση, εάν αισθάνονται διαμεσολαβήτριες, ελήφθησαν δύο καταφατικές μονολεκτικές απαντήσεις. Καταφατικά απάντησαν δύο επιπλέον επιμελήτριες, αν και επισήμαναν ότι δεν έχουν εκπαιδευτεί ειδικά και ως εκ τούτου δεν είναι σε θέση να νιώσουν απόλυτα ως διαμεσολαβήτριες, όπως η έννοια αυτή γίνεται αντιληπτή σε κράτη της αλλοδαπής. Τέλος, μία επιμελήτρια απάντησε αρνητικά, καθώς θεωρεί ότι βρίσκεται *«ξεκάθαρα με την πλευρά του δράστη»* και λόγω των συνθηκών υπό τις οποίες προετοιμάζεται η διεξαγωγή της συνδιαλλαγής η επαφή της με το θύμα είναι ελάχιστη. Εξέφρασε, ωστόσο, την ανάγκη δημιουργίας

ενός τέτοιου πλαισίου, που θα της παρέχει τη δυνατότητα να επικοινωνεί και να λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες του θύματος.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Το αναμορφωτικό μέτρο της συνδιαλλαγής ανάμεσα στον ανήλικο δράστη και στο θύμα αποτελεί μια σπουδαία δυνατότητα που παρέχει το ελληνικό δίκαιο, μιας και δύναται να λειτουργήσει παιδαγωγικά για το δράστη και να οδηγήσει στην ηθική ικανοποίηση του θύματος. Είναι, ωστόσο, αναγκαίο να έχουμε κατά νου ότι εκ των πραγμάτων έχει ένα περιορισμένο πεδίο εφαρμογής, δεδομένου ότι προϋποθέτει την ύπαρξη ενός (άμεσου) θύματος. Συνεπώς, η συνδιαλλαγή δεν μπορεί να αποτελέσει απάντηση σε ένα βασικό όγκο της παραβατικότητας/εγκληματικότητας των ανηλίκων, αυτού των εγκλημάτων χωρίς θύμα, όπως οι κυκλοφοριακές παραβάσεις και παραβιάσεις του νόμου περί ναρκωτικών. Είναι επίσης παρακινδυνευμένο να ακολουθήσει κανείς τη λογική της πανάκειας (Αρχιμανδρίτου 2003) και να θεωρήσει ότι η συμμετοχή και μόνο ενός ανήλικου στη διαδικασία της συνδιαλλαγής είναι σε θέση να τον συγκρατήσει από την τέλεση νέων αξιόποινων πράξεων (Cottam 1996), καθώς, όπως η τέλεση του εγκλήματος, έτσι και η υποτροπή σε αυτό συνιστά ένα πολυπαραγοντικό φαινόμενο και ως εκ τούτου η αντεγκληματική πολιτική οφείλει να στρέψει το ενδιαφέρον της προς όλους του εγκληματογόνους παράγοντες που αλληλεπιδρούν και οδηγούν κάποιον ανήλικο στην εκ νέου εκδήλωση παραβατικής/εγκληματικής συμπεριφοράς (Αρχιμανδρίτου 2000, Cottam 1996).

Η ανωτέρω παρατήρηση, ωστόσο, δεν απαλλάσει την πολιτεία από τις δικές της ευθύνες. Η τελευταία οφείλει να μην αρκείται στη νομοπαραγωγή διαδικασία σε συμβολικό επίπεδο, συχνά αποκλειστικά με στόχο να συμμορφωθεί προς τις ευρωπαϊκές επιταγές, αλλά αντίθετα να μεριμνά για την ορθή εφαρμογή του νόμου (Κουράκης 2005, Παπαχρίστου 1999, Καλτσώνης 1998). Στο πλαίσιο αυτό, προκύπτει αβίαστα η ανάγκη εκπαίδευσης των επιμελητών, ώστε να είναι σε θέση να διεξάγουν τη συνδιαλλαγή με τρόπο εποικοδομητικό τόσο για τον ανήλικο δράστη όσο και για το (ανήλικο) θύμα. Ταυτόχρονα, είναι αναγκαία η δημιουργία των απαιτούμενων όρων, ώστε το ρόλο του διαμεσολαβητή να αναλάβουν σύντομα εξειδικευμένοι επαγγελματίες ή έστω εκπαιδευμένοι εθελοντές (Πανταζή-Μελίστα 2007), που θα είναι σε θέση να τηρήσουν ίσες αποστάσεις ανάμεσα στο δράστη και

στο θύμα, επιταγή που αποτελεί sine qua non όρο για την αποκατάσταση που επέρχεται μέσω της συνδιαλλαγής¹⁸. Οι επιμελητές ανηλίκων ασφαλώς και θα συνεχίσουν να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στο στάδιο της προετοιμασίας του ανήλικου δράστη, ενώ η συνεργασία τους με τον διαμεσολαβητή θα είναι εξαιρετικά αναγκαία.

Οι ανωτέρω προτάσεις εμπνέονται από την αναγκαιότητα ικανοποίησης όλων των μερών που λαμβάνουν μέρος στη διαδικασία της συνδιαλλαγής και δεν είναι αποκλειστικά θυματοκεντρικές: ο ανήλικος δράστης μπορεί να ευνοηθεί ουσιαστικά μόνο όταν κατανοήσει σε βάθος τον άδικο χαρακτήρα της πράξης του και όταν εισπράξει ειλικρινή συγχώρεση από το θύμα του. Με άλλα λόγια, αυτό που χρειάζεται να εμπεδωθεί είναι ότι απαιτείται να επέλθει ειλικρινής αποκατάσταση στις σχέσεις των ως άνω προσώπων, προκειμένου η συνδιαλλαγή να οδηγήσει σε ευεργετικά αποτελέσματα. Ο ρόλος που διαδραματίζει ο διαμεσολαβητής, αλλά και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του, είναι εξαιρετικά σημαντικά και το συγκεκριμένο γεγονός δεν πρέπει πια να παραμελείται από την ελληνική πολιτεία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

- 1) Acorn, A. (2004). *Compulsory compassion: A critique of restorative justice*, Vancouver: University of British Columbia Press
- 2) Aertsen, I. (2004). *Rebuilding community corrections – mediation and restorative justice in Europe*, Strasbourg: Council of Europe
- 3) Αλεξιάδης, Σ. (1990). «Προς αποεγκληματοποίηση του (ποινικού) δικαίου των ανηλίκων», στο Μπεζέ, Λ. (επιμ.), *Πρόληψη της και αντιμετώπιση εγκληματικότητας των ανηλίκων*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας
- 4) Αλεξιάδης, Σ. (1996). «Η συνδιαλλαγή θύματος – δράστη», στο Αρτινοπούλου, Β. και Μαγγανάς, Α., *Θυματολογία και όψεις θυματοποίησης*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
- 5) Αλεξιάδης, Σ. (2001). *Σωφρονιστική*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας
- 6) Αλεξιάδης, Σ. (2006). *Ανακριτική*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας
- 7) Αλεξιάδης, Σ. (2010). *Τα οικονομικά του εγκλήματος*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας
- 8) Αλεξιάδης, Σ. (2011). *Εγκληματολογία*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας

¹⁸ Στο σημείο αυτό είναι αξιοσημείωτη η σχετική πρόταση της Πανταζή-Μελίστα (2007, σελ. 106): «...πρέπει να βρεθούν [...] τα πρόσωπα που θα λειτουργήσουν ως διαμεσολαβητές [...], εξεταζομένης και της περιπτώσεως αναλήψεως του έργου της διαμεσολάβησης από εθελοντές που θα εκπαιδευτούν για την υλοποίηση του προγράμματος. Η εθελοντική προσφορά φοιτητών Νομικής ή Ψυχολογίας στον τομέα αυτό, κρίνεται [...] σημαντική ενόψει και του ότι οι φοιτητές, λόγω της νεαρής τους ηλικίας γνωρίζουν και κατανοούν τα προβλήματα των ανηλίκων και τις ανάγκες τους, και μπορούν να τύχουν ευκολότερα της εμπιστοσύνης των ανηλίκων και να τους επηρεάσουν θετικά».

- 9) Αμοναχάκης, Ι. (2011). «Ο θεσμός της συνδιαλλαγής στην ποινική διαδικασία», στο Θάνος, Θ. (επιμ.), *Η διαμεσολάβηση στο σχολείο και την κοινωνία*, Αθήνα: Πεδίο
- 10) Αρχιμανδρίτου, Μ. (1994). «Η δοκιμασία σε κοινωνική υπηρεσία στο ιταλικό δίκαιο έκτισης των ποινών», στο *Ειδικά ζητήματα έκτισης των ποινών*, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας
- 11) Αρχιμανδρίτου, Μ. (1996). *Η διαχρονική εξέλιξη της προσέγγισης της ετικέτας*, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας
- 12) Αρχιμανδρίτου, Μ. (2000). *Η ανοιχτή έκτιση της ποινής*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- 13) Αρχιμανδρίτου, Μ. (2003). «Εισαγωγή στις ενδιάμεσες ποινές στο αμερικάνικο εκτιτικό σύστημα», στο Κουράκης, Ν. και Κουλούρης, Ν. (επιμ.), *Αντεγκληματική πολιτική IV*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας
- 14) Αρχιμανδρίτου, Μ. (2007). *Ιδιωτική εκδίκηση και δίκαιο ή ανομία – Βεντέτα και νόμος: Εγκληματολογική προσέγγιση*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας
- 15) Armour, M. and Umbreit, M. (2006). “Victim forgiveness in restorative justice dialogue”, *Victim and Offender*, 1, pp. 123-40
- 16) Arrigo, B. and Schehr, R. (1998). “Restoring justice for juveniles: a critical analysis of victim-offender mediation”, *Justice Quarterly*, 15, pp. 629-66
- 17) Αρτινοπούλου, Β. (1996). «Θυματολογία – Σύγχρονες προσεγγίσεις», στο Αρτινοπούλου, Β. και Μαγγανάς, Α., *Θυματολογία και όψεις θυματοποίησης*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
- 18) Αρτινοπούλου, Β. (2000). «Εγκληματολογικές όψεις των νέων κοινωνικών κινημάτων», στο Αρτινοπούλου, Β. (επιμ.), *Νέα κοινωνικά κινήματα – Εγκληματολογική προσέγγιση*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
- 19) Αρτινοπούλου, Β. (2010). *Επανορθωτική δικαιοσύνη – Η πρόκληση των σύγχρονων δικαϊκών συστημάτων*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
- 20) Αρτινοπούλου, Β. (2011). «Σχολική διαμεσολάβηση και αποκαταστατική δικαιοσύνη», στο Θάνος, Θ. (επιμ.), *Η διαμεσολάβηση στο σχολείο και την κοινωνία*, Αθήνα: Πεδίο
- 21) Ashworth, A. (1993). “Some doubts about restorative justice”, *Criminal Law Forum*, 4, pp. 277-99
- 22) Babbie, E. (2007). *The practice of social research*, USA: Thomson
- 23) Baldry, A. (1998). “Victim-offender mediation in the Italian Juvenile Justice System: The role of the social worker”, *British Journal of Social Work*, 28, pp. 729-44
- 24) Bazemore, G. and Maloney, D. (1994). “Rehabilitating community service toward restorative service sanctions in a balanced justice system”, *Federal Probation*, 1, pp. 24-36
- 25) Beauregard, S. (1998). “Court-connected juvenile victim-offender mediation: An appealing alternative for Ohio’s Juvenile Delinquents”, *Ohio State Journal on Dispute resolution*, 13, pp. 1005-38
- 26) Bonafé-Schmitt, J.-P. (2010). *La médiation pénale en France et aux Etats-Unis*, Paris: LGDJ
- 27) Bradshaw, W., David, R., and Umbreit, M. (2006). “The effect of victim offender mediation on juvenile offender recidivism: A meta-analysis”, *Conflict Resolution Quarterly*, 24, pp. 87-98

- 28) Braithwaite, J. (1999). "Restorative Justice: Assessing optimistic and pessimistic accounts", *Crime and Justice*, 25, pp. 1-127
- 29) Braithwaite, J. and Strang, H. (2001). "Introduction: Restorative justice and civil society", in Braithwaite, J. and Strang, H., *Restorative justice and civil society*, Cambridge: Cambridge University Press
- 30) Braithwaite, J. (2002). *Restorative justice and responsive regulation*, Oxford: Oxford University Press
- 31) Brown, J. (2010). "Victimology", in Brown, J. and Campbell, E. (eds), *The Cambridge Handbook of Forensic Psychology*, Cambridge: Cambridge University Press
- 32) Bulmer, M. (2008). "The Ethics of Social Research", in Gilbert, N. (ed.), *Researching Social Life*, London-California-New Delhi: SAGE
- 33) Burke, R. (2005). *An introduction to criminological theory*, Devon: Willan
- 34) Carlsmith, K., Darley, J., Robinson, P. (2002). "Why do we punish? Deterrence and just deserts as motives for punishment", *Journal of Personality and Social Psychology*, 83, pp. 284-99
- 35) Cassel, P. (2009). "In defense of victim impact statements", *Ohio Journal of Criminal Law*, 6, pp. 611-48
- 36) Castelli, S. (1996). *La mediazione – Teorie e tecniche*, Milano: Cortina
- 37) Cayley, D. (1998). *The expanding prison: the crisis in crime and punishment and the search for alternatives*, Cleveland: Pilgrim
- 38) Christie, N. (1977). "Conflicts as property", *British Journal of Criminology*, 17, pp. 1-15
- 39) Coates, R., Umbreit, M., Voss, B. (2004). "Restorative justice change: The Washington county experience", *Federal Probation*, 68, pp. 16-23
- 40) Cohen, J. and Harley, P. (2003-2004). "Intentional conversations about restorative justice, mediation and the practice of Law Fall 2003 Dispute Resolution Institute Symposium", *Hamline Journal of Public Law and Policy*, 25, pp. 235-334
- 41) Cossins, A. (2008). "Restorative justice and child sex offences – The theory and the practice", *British Journal of Criminology*, 48, pp. 359-78
- 42) Côté, M., et Laroche, N. (2002). "Le réseau des CAVAC du Québec et la justice réparatrice", in Wemmers, J. et Cyr, K. (eds), *La justice réparatrice et les victimes d'actes criminels*, Montréal: Université de Montréal, Centre international de la criminologie compare
- 43) Cottam, G. (1996). "Mediation and young people: A look at how far we've come", *Creighton Law Review*, 29, pp. 1517-45
- 44) Crawford, A. and Newburn, T. (2003). *Youth offending and restorative justice*, Devon: Willan
- 45) Daly, K. (2003). "Mind the gap: Restorative justice in theory and practice", in von Hirsch, A., Roberts, J., Bottoms, A. (eds), *Restorative and Criminal Justice*, Oxford-Portland: Hart
- 46) Daly, K. (2006a). "Restorative justice and sexual assault", *British Journal of Criminology*, 46, pp. 334-56
- 47) Daly, K. (2006b). "The limits of restorative justice", in Sullivan, D. and Tiffli, L. (eds), *Handbook of restorative justice*, Oxon: Routledge
- 48) Delgado, R. (2000). "Prosecuting violence: A colloquy on race, community and justice, Goodbye to Hammurabi: Analyzing the atavistic appeal of restorative justice", *Stanford Law Review*, 52, pp. 751-75

- 49) Δημόπουλος, Χ. (1998). *Η κρίση του θεσμού της φυλακής και οι μη φυλακτικές κυρώσεις*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας
- 50) Δημόπουλος, Χ. (2006). *Εισαγωγή στη θυματολογία*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
- 51) Δημόπουλος, Χ. και Κοσμάτος, Κ. (2010). *Δίκαιο ανηλίκων*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
- 52) Dignan, J. (2005). *Understanding victims and restorative justice*, Berkshire: Open University Press
- 53) Dünkel, F. (2009). “Diversions: A meaningful and successful alternative to punishment in European juvenile justice systems”, in Junger-Tas, J. and Dünkel, F. (eds), *Reforming juvenile system*, Heidelberg-London-New York: Springer
- 54) Φαρσεδάκης, Ι. (2005). *Παραβατικότητα και κοινωνικός έλεγχος των ανηλίκων*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
- 55) Flick, U. (2009). *An introduction to qualitative research*, Thousand Oaks-London-New Delhi: SAGE
- 56) Flowers, B. (2002). *Kids who commit adult crimes*, New York: The Haworth Press
- 57) Gal, T. and Moyal, S. (2011). “Juvenile victims in restorative justice”, *British Journal of Criminology*, 54, pp. 1-21
- 58) Gavrielides, T. (2007). *Restorative justice theory and practice: Addressing the Discrepancy*, Helsinki: HEUNI
- 59) Γεωργούλας, Σ. (2000). *Ανήλικοι παραβάτες στην Ελλάδα*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- 60) Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, Α. (1984). *Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
- 61) Γιοβάνογλου, Σ. (2007). «Συνδιαλλαγή ανήλικου δράστη-θύματος: ένα ανεκμετάλλευτο μέτρο αποκαταστατικής δικαιοσύνης στο ποινικό δίκαιο των ανηλίκων», στο Γεωργούλας, Σ. (επιμ.), *Η εγκληματολογία στην Ελλάδα σήμερα – Τιμητικός Τόμος για τον Στέργιο Αλεξιάδη*, Αθήνα: ΚΨΜ
- 62) Γιούνη, Μ. (1998). *Άτιμος έστω άτιμος τεθνάτω*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press
- 63) Ευστρατιάδης, Σ. (2005). «Η Υπηρεσία των Επιμελητών Ανηλίκων σε μετεξέλιξη και αναπροσαρμογή αρμοδιοτήτων», *ΠοινΔικ*, 18, σελ. 901-5
- 64) Greenberg, M. and Ruback, B. (1992). *After the crime: Victim decision making*, Oxford: Clarendon Press
- 65) Gehm, J. (1991). “The function of forgiveness in the criminal justice system”, in Messmer, H. and Otto, H.-U. (eds), *Restorative justice on trial*, Dordrecht-Boston-London: Kluwer Academic Press
- 66) Guidionni, O. (2003). “The ambivalences of restorative justice: Some reflections on an Italian prison project”, *Contemporary Justice Review*, 6, pp. 55-68
- 67) Gutsche, G. und Rössner, D. (2000). *Täter-opfer-ausgleich: Beiträge zur Theorie, Empirie und Praxis*, Mönchengladbach: Forum Verlag Godesberg
- 68) Haines, K. and O’Mahomy D. (2006). “Restorative approaches, young people and youth justice”, in Goldson, B. and Muncie, J. (eds), *Youth crime and justice*, London: SAGE

- 69) Hayes, H. (2005). "Assessing Reoffending in Restorative Justice Conferences", *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 38, pp. 77-101
- 70) Hirsch, A. and Ashworth, A. (1998). *A Principled sentencing – Readings on theory & policy*, Oxford-Portland: Hart
- 71) Hudson, B. (1998). "Restorative Justice: The Challenge of Sexual and Racial Violence", *Journal of Law and Society*, 25, pp. 237-56
- 72) Hudson, B. (2002). "Restorative Justice and gendered violence", *British Journal of Criminology*, 42, pp. 616-34
- 73) Hoyle, L. and Zedner, L. (2007). "Victims, victimization and criminal justice", in Maguire, M., Morgan, R., Reiner, R. (eds), *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford: Oxford University Press
- 74) Jackson, S. (1998). "Family group conferences in youth justice. The issues for implementation in England and Wales", *The Howard Journal of Criminal Justice*, 37, pp. 34-51
- 75) Johnston, G. (2002). *Restorative justice: Ideas, values, debates*, Devon: Willan
- 76) Καϊάφα-Γκμπάντι, Μ. (2005). *Κοινώς επικίνδυνα εγκλήματα*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας
- 77) Kaiser, G. (1988). *Kriminologie*, Heidelberg: C.F. Müller
- 78) Καλτσώνης, Δ. (1998). *Κράτος και ανενέργεια του νόμου*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας
- 79) Karp, D. and Breslin, B. (2001). "Restorative justice in school communities", *Youth Society*, 33, pp. 249-72
- 80) Καρύδης, Β. (2000). «Το αδιαχώρητο στις ελληνικές φυλακές», στο Κουράκης, Ν. και Κουλούρης, Ν. (επιμ.), *Αντεγκληματική πολιτική II*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας
- 81) Καρύδης, Β. (2010). «Αποκαταστατική δικαιοσύνη και η εμπειρία των λαϊκών δικαστηρίων στις ελεύθερες περιοχές της κατοχικής Ελλάδας», στο Χαλκιά, Α. (επιμ.), *Η σύγχρονη εγκληματικότητα, η αντιμετώπισή της και η Επιστήμη της Εγκληματολογίας – Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή Ιάκωβο Φαρσεδάκη – Τόμος II*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
- 82) Κοσμάτος, Κ. (2010). «Οι νέες τροποποιήσεις του ποινικού δικαίου των ανηλίκων με το Ν 3860/2010», *ΠοινΔικ*, 23, σελ. 804-9
- 83) Κουλούρης, Ν. (2009). *Επιτήρηση και ποινική δικαιοσύνη – Οι εναλλακτικές κυρώσεις και η διασπορά της φυλακής*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
- 84) Κουράκης, Ν. (2004). *Δίκαιο των παραβατικών ανηλίκων*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας
- 85) Κουράκης, Ν. (2005). «Ποινικές διατάξεις που μένουν ανεφάρμοστες – Ένα κρίσιμο πρόβλημα της αντεγκληματικής πολιτικής», στο *Εγκληματολογικοί ορίζοντες – Ιστορική και θεωρητική προσέγγιση*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας
- 86) Κουράκης, Ν. (2008). *Θεωρία της ποινής – Μια εισαγωγή*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας
- 87) Κουράκης, Ν. (2011). «Διαμεσολάβηση, συνδιαλλαγή και εξώδικη επίλυση ποινικών διενέξεων», στο Θάνου, Θ. (επιμ.), *Η διαμεσολάβηση στο σχολείο και την κοινωνία*, Αθήνα: Πεδίο

- 88) Kurki, L. (2000). “Restorative and community justice in the United States”, in Torny, M. (ed.), *Crime and Justice: A review of the Research*, Chicago: University of Chicago Press
- 89) Kvale, S. (1996). *InterViews – An introduction to qualitative research interviewing*, Thousand Oaks-London-New Delhi: SAGE
- 90) Κυριαζή, Ν. (2002). *Η κοινωνιολογική έρευνα*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- 91) Λαμπροπούλου, Έ. (1999). *Κοινωνιολογία του ποινικού δικαίου και των θεσμών της ποινικής δικαιοσύνης*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- 92) Lambropoulou, E. (2010) “Alternative Dispute Resolution and Restorative Justice Schemes for Juvenile Offenders in Greece – Potential Limitations and Open Questions” in Melinda, G. and Krisztina, L. (eds), *European best practices of restorative justice in criminal procedure*, Budapest: Ministry of Justice and Law Enforcement, Republic of Hungary
- 93) Latimer, J., Graig, D., Graig, M. (2005). “The effectiveness of restorative justice practices: A meta-analysis”, *The Prison Journal*, 85, pp. 127-44
- 94) Lee, A. (1996). “Public attitudes towards restorative justice”, in Galaway, B. and Hudson, J. (eds), *Restorative Justice: International perspectives*, New York: Criminal Justice Press
- 95) Levi, D. (1997). “The role of apology in mediation”, *New York University Law Review*, 72, pp. 1165-1210
- 96) Levrant, S., Cullen, F., Fulton, B., Wozniak, J. (1999). “Reconsidering restorative justice: The corruption of benevolence revisited”, *Crime and Delinquency*, 45, pp. 3-27
- 97) Liebmann, M. (2007). *Restorative Justice – What it works*, London: Jessica Kinsley
- 98) Λίβος, Ν. (2000). Η απαλλαγή από την ποινή επί ικανοποίησης του ζημιωθέντος μέχρις εκδόσεως της οριστικής αποφάσεως (Σκέψεις για την ποινική συνδιαλλαγή και την αποκατάσταση του θύματος στο ισχύον ποινικό δίκαιο), *ΠοινΧρον*, 50, σελ. 289-99
- 99) Μαγγανάς, Α. (2007). *Ιδιαίτερα ζητήματα ποινικού δικαίου και ποινική δικονομία*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
- 100) Μανωλεδάκης, Ι. (2005). *Ποινικό δίκαιο*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας
- 101) Marshall, T. (1996). “The evolution of restorative justice in Britain”, *European Journal of Criminal Policy & Research*, 4, pp. 21-45
- 102) Mastrocinque, J. (2010). “An overview of the victims’ rights movement: Historical, legislative, and research developments”, *Sociology Compass*, 4, pp. 95-110
- 103) May, T. (1997). *Social research: Issues, methods and process*, Buckingham: Open University Press
- 104) Maxwell, G. and Morris, A. (2002). “Restorative Justice and reoffending”, in Strang, H. and Braithwaite, J. (eds), *Restorative Justice – Philosophy to practice*, Aldershot: Ashgate
- 105) Maxwell, J. (2005). *Qualitative research design – An interactive approach*, Thousand Oaks-London-New Delhi: SAGE
- 106) McCold, P. (1998). “Restorative justice – Variations on a theme”, in Walgrave, L. (ed.), *Restorative justice for juveniles- Potentialities, risks, and problems*, Leuven: Leuven University Press

- 107) Merrington, S. and Stanley, S. (2007). “Effectiveness: who counts what?”, in Gelsthorpe, L. and Morgan, R. (eds), *Handbook of probation*, Devon: Willan
- 108) Mika, H. (1993). “The practice and prospect of victim-offender programs”, *SMU Law Review*, 46, pp. 2191-206
- 109) Millie, A., Jacobson, J., Hough, M. (2003). “Understanding the growth in the prison population in England and Wales”, *Criminal Justice*, 3, pp. 369-87
- 110) Morris, A. and Gelsthorpe, L. (2000). “Re-visioning men’s violence against female partners”, *The Howard Journal of Law*, 39, pp. 412-21
- 111) Morris, A. (2002). “Critiquing the critiques – A brief responses to critics to restorative justice”, *British Journal of Criminology*, 42, pp. 596-615
- 112) Morris, A. and Maxwell, G. (2003). “Restorative Justice in New Zealand”, in von Hirsch, A., Roberts, J, Bottoms, A. (eds), *Restorative and Criminal Justice*. Oxford-Portland: Hart
- 113) Newburn, T. (2007). *Criminology*, Devon: Willan
- 114) Niemeyer, M. and Shichor, D. (1996), “A Preliminary Study of a Large Victim/Offender Reconciliation Program”, *Federal Probation*, 30, pp. 30-4
- 115) Noaks, L. and Wincup, E. (2004). *Criminological research – Understanding qualitative methods*, London-Thousand Oaks-New Delhi: SAGE
- 116) Nugent, W. and Paddock, J. (1995). “The effect of victim-offender mediation on severity of reoffense”, *Mediation Quarterly*, 12, pp. 353-67
- 117) Orth, U. (2002). “Secondary victimization of crime victims by criminal proceedings”, *Social Justice Research*, 15, pp. 313-25
- 118) Πανούσης, Ι. (2011). «Συγκρούσεις και διαχείριση κρίσεων στο σχολείο», στο Θάνος, Θ. (επιμ.), *Η διαμεσολάβηση στο σχολείο και την κοινωνία*, Αθήνα: Πεδίο
- 119) Πανταζή-Μελίστα, Ε. (2006). «Η αποχή του εισαγγελέα από την ποινική δίωξη ανηλίκου», στο Σπινέλλη, Κ. (επιμ.), *Στηρίζοντας τον ανήλικο παραβάτη*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας
- 120) Παπαδαμάκης, Α. (2000). *Τα περιουσιακά εγκλήματα*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας
- 121) Παπαχρίστου, Θ. (1999). *Κοινωνιολογία του δικαίου*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας
- 122) Παπαδοπούλου, Ρ. (2010). *Restorative Justice for minors in Greece – The impact of Act 3189/2003*, Saarbrücken: VDM
- 123) Παπαθεοδώρου, Θ. (2005). *Δημόσια ασφάλεια & αντεγκληματική πολιτική*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
- 124) Παρασκευόπουλος, Ν. (2003), στο Μαργαρίτης, Λ. και Παρασκευόπουλος, Ν. *Ποινολογία*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας
- 125) Παρασκευόπουλος, Ν. (2008). *Τα θεμέλια του ποινικού δικαίου*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας
- 126) Patton, M. (2002). *Qualitative research and evaluation methods*, Thousands Oaks-London-New Delhi: SAGE
- 127) Pavlich, G. (2005). *Governing paradoxes of restorative justice*, London: The Glass House

- 128) Πιτσελά, Α. (2006). *Η κοινωνική αρωγή στο πεδίο της ποινικής δικαιοσύνης*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας
- 129) Πιτσελά, Α. (2007). Η εισαγωγή του θεσμού της εισαγγελικής παράκαμψης στο ποινικό δίκαιο ανηλίκων, στο *Χαρμόσυνο Φαίδωνα Ι. Κοζύρη*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας
- 130) Πιτσελά, Α. (2008). *Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας
- 131) Πιτσελά, Α. (2010). *Η εγκληματολογική προσέγγιση του οικονομικού εγκλήματος*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας
- 132) Pitsela, A. (2010). "Greece", in Dünkel, F.; Grzywa, J., Philip, H. (eds), *Juvenile Justice Systems in Europe – Current Situation and Reform Developments. Vol. 2*, Mönchengladbach: Forum
- 133) Poland, B. (1995). "Transcript quality as an aspect of rigor in qualitative research", *Qualitative Inquiry*, 1, pp. 290-330
- 134) Poulson, B. and Mpa, K. (2002). "Participants' Attitudes in the Utah Juvenile Victim-Offender Mediation Program", *Juvenile and Family Court Journal*, 53, pp. 37-45
- 135) Poulson, B. (2003). "Third voice: A review of empirical research on the psychological outcomes of restorative justice", *Utah Law Review*, 1, pp. 167-203
- 136) Roach, K. (2000). "Changing punishment at the turn of the century: Restorative justice on the rise", *Canadian Journal of Criminology*, 42, pp. 240-80
- 137) Roberts, A. (2004). *Juvenile Justice Sourcebook – Past, Present, and Future*, Oxford: Oxford University Press
- 138) Roche, D. (2003). *Accountability in restorative justice*, Oxford: Oxford University Press
- 139) Roche, D. (2006). "Dimensions of restorative justice", *Journal of social issues*, 62, pp. 217-38
- 140) Rodriguez, N. (2007). "Restorative justice at work: Examining the impact of restorative justice resolution on juvenile recidivism", *Crime & Delinquence*, 53, pp. 355-79
- 141) Rowe, K. (1985). "The limits of the neighborhood justice centre: Why domestic violence cases should not be mediated", *Ermony Law Journal*, 34, pp. 855-910
- 142) Sanders, A., Young, R., Burton, M. (2010). *Criminal Justice*, Oxford: Oxford University Press
- 143) Schelkens, W. (1998). "Community service and mediation in the juvenile justice legislation in Europe", in Walgrave, L. (ed.), *Restorative justice for juveniles: Potentialities, Risks and Problems*, Leuven: Leuven University Press
- 144) Seidman, I. (2006). *Interviewing as qualitative research: a guide for researchers in education and the social sciences*, USA: Columbia University
- 145) Selke, W. (1993). *Prison in crisis*, Bloomington: Indiana University Press
- 146) Sherman, L., Strang, H., Angel, C., Woods, D., Barnes, G., Bennett, S., Inkpen, N. (2005). "Effects of face-to-face restorative justice on victims of

- crime in four randomized, controlled trials”, *Journal of Experimental Criminology*, 1, pp. 367-95
- 147) Shiner, M. (2006). “Drugs, law and regulation of harm”, in Hughes, R., Rachel, L. and Higate, P. (eds), *Drugs: policy and politics*. Berkshire: Open University Press
- 148) Strickland, R. (2004). *Restorative justice*, Peter Lang: New York
- 149) Silverman, D. (2002). *Doing qualitative research – A practical handbook*, London-Thousand Oaks-New Delhi: SAGE
- 150) Smith, D., Blagg, H., Derricourt, N. (1988). “Mediation in South Yorkshire”, *British Journal of Criminology*, 28, pp. 378-95
- 151) Σπινέλλη, Κ. (2000). «Η εναλλακτική ποινή της κοινωφελούς εργασίας στην Ελλάδα: ένας θεσμός ανενεργός», στο Δασκαλάκη, Η., Παπαδοπούλου, Π., Τσαμπαρλή, Δ., Τσίγκανου, Ι., Φρονίμου, Έ. (επιμ.), *Εγκληματίες και θύματα στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα – Αφιέρωμα στη μνήμη Ηλίας Δασκαλάκη*. Αθήνα: ΕΚΚΕ
- 152) Σπινέλλη, Κ. (2005). *Εγκληματολογία – Σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας
- 153) Σπινέλλη, Κ. (2007). *Διερεύνηση του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας
- 154) Strang, H. (2002). *Repair or revenge – Victims and restorative justice*, Oxford: Clarendon Press
- 155) Στεφανίδου, Α. (2010). *Ενδοοικογενειακή βία – Η έννοια της οικογένειας και η διαδικασία της ποινικής διαμεσολάβησης*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
- 156) Stubbs, J. (2002). “Domestic violence and women’s safety: Feminist challenges to restorative justice”, in Strang, H. and Braithwaite, J. (eds), *Restorative justice and family violence*, Cambridge: Cambridge University Press
- 157) Συμεωνίδου-Καστανίδου, Ε. (2008). στο Καϊάφα-Γκμπάντι, Μ., Μπιτζιλέκης, Ν., Συμεωνίδου-Καστανίδου, Ε., *Το δίκαιο των ποινικών κυρώσεων*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
- 158) Szmania, S. (2006). “Mediators’ Communication in Victim Offender Mediation/Dialogue Involving Crimes of Severe Violence: An Analysis of Opening Statements”, *Conflict Resolution Quarterly*, 24, pp. 111-27
- 159) Thorburn, J. (1999). “Restoration: A better way” in Consedine, J. and Bowen, H. (eds), *Restorative Justice – Contemporary themes and practices*, Lyttelton: Ploughshares
- 160) Tierney, J. (2010). *Criminology – Theory and context*, London: Pearson
- 161) Τριανταφύλλου, Γ. (1995). «Η συνδιαλλαγή: Προβλήματα από τη ρύθμιση ενός νέου θεσμού», *ΠοινΧρ*, 45, σελ. 1049-69
- 162) Τζαννετάκη, Α. (2006). *Ο νεοσυντηρητισμός και η πολιτική της μηδενικής ανοχής. Μια κριτική θεώρηση των θέσεων του James Q. Wilson*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας
- 163) Umbreit, M. (1994). *Victim meets offender: The impact of restorative justice and mediation*, New York: Criminal Justice Press
- 164) Umbreit, M. (1995). “Holding Juvenile Offenders Accountable: A Restorative Justice Perspective”, *Juvenile and Family Court Journal*, 2, pp. 31-42

- 165) Umbreit, M. and Bradshaw, W. (1997). "Victim experience of meeting adult vs. juvenile offenders: A cross-national comparison", *Federal Probation*, 61, pp. 33-9
- 166) Umbreit, M., Bradshaw, Coates, R. (1999). "Victims of severe violence meet the offender: Restorative justice through dialogue", *International Review of Victimology*, 6, pp. 321-43
- 167) Umbreit, M. (2001). *The handbook of victim offender mediation*, San Francisco: Jossey-Bass
- 168) Umbreit, M., Coates, R., Vos, B. (2004). "Victim-Offender Mediation: Three Decades of Practice and Research", *Conflict Resolution Quarterly*, 22, pp. 279-303
- 169) Umbreit, M., Vos, B., Croates, R., Lightfoot, E. (2005). "Restorative justice in the twenty-first century: a social movement full of opportunities and pitfalls", *Marquette Law Review*, 89, pp. 251-304
- 170) Umbreit, M., Coates, R., Vos, B. (2007). "Restorative Justice Dialogue: A Multi-Dimensional, Evidence-Based Practice Theory", *Contemporary Justice Review*, 10, pp. 23-41
- 171) van Ness, D., Morris, A., Maxwell, G. (2001). "Introducing restorative justice", in Morris, A. and Maxwell, G. (eds), *Restorative justice for juveniles*, Oxford-Portland: Hart
- 172) Βλάχου, Β. (2000). «Το θυματολογικό κίνημα: διαμόρφωση, τάσεις και εξέλιξη», στο Αρτινοπούλου, Β. (επιμ.), *Νέα κοινωνικά κινήματα – Εγκληματολογική προσέγγιση*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
- 173) Βλάχου, Β. (2005). *Η αντιμετώπιση της σωματικής βίας κατά των γυναικών από το σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης*, Αθήνα: Έλλην
- 174) Βλάχου, Β. (2008). *Η εξέλιξη των εγκληματολογικών θεωριών για τη βία και την επιθετικότητα*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
- 175) Walgrave, L. (1995). "Restorative justice for juveniles: Just a technique or a fully fledged alternative?", *The Howard Journal*, 34, pp. 228-49
- 176) Walgrave, L. and Geudens, H. (1996). "The restorative proportionality of community service for juveniles", *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 4, pp. 361-80
- 177) Walgrave, L. (2008). *Restorative-interest and responsible citizenship*, Devon: Willan
- 178) Warren, C. (2002). "Qualitative interviewing", in Gubrium, J. and Holstein, J. (eds), *Handbook of interviewing research – Context & Method*, Thousand Oaks-London-New Delhi: SAGE
- 179) Wemmers, J. (2003). *Introduction à la victimologie*, Quebec: Les Presses de l'Université de Montréal
- 180) Wemmers, J. and Cyr, K. (2006). "What fairness means to crime victims: a social psychological perspective on victim-offender mediation", *Applied Psychology in Criminal Justice*, 2, pp. 102-28
- 181) Williams, K. (2004). *Criminology*, Oxford: Oxford University Press
- 182) Wright, M. (1995a). "Alternatives to the criminal justice process", *Iuris*, 4: 47-58
- 183) Wright, M. (1995b). "Victims, mediation and criminal justice process" *Criminal Law Review*, pp. 87-199

- 184) Wright, M. (1996). "Can mediation be an alternative to criminal justice?", in Galaway, B. and Hudson, J. (eds). *Restorative justice: international perspectives*, New York: Criminal Justice Press
- 185) Χάιδου, Α. (1996). *Θετικιστική εγκληματολογία*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
- 186) Ζαραφωνίτου, Χ. (2004). *Εμπειρική εγκληματολογία*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
- 187) Ζαραφωνίτου, Χ. (2008). *Τιμωρητικότητα – Σύγχρονες τάσεις, διαστάσεις και εγκληματολογικοί προβληματισμοί*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
- 188) Ζαραφωνίτου, Χ. (2011). «Από την ανταποδοτική στην αποκαταστατική δικαιοσύνη: τιμωρητικότητα ή άμβλυνση των συγκρούσεων», στο Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, Α. (επιμ.), *Η εγκληματολογία απέναντι στις σύγχρονες προκλήσεις*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
- 189) Zehr, H. (1990). *Changing lenses: A new focus for crime and justice*, Scottale: Herald Press

